

PAMATNOSTĀDNES ATBILDĪGAI SUŅU AUDZĒŠANAI

Lūdzu, ņemiet vērā: šis dokuments būs pamats īsāku un lietotājam piemērotāku dokumentu izstrādei, kas būs paredzēti atbilstoši auditorijai.

PAMATNOSTĀDNES ATBILDĪGAI SUŅU AUDZĒŠANAI

Apstiprinājusi ES Platforma dzīvnieku labturībai 2020. gada 3. novembrī – DOC/2020/11972 Rev1.

PAMATNOSTĀDNES ATBILDĪGAI SUŅU AUDZĒŠANAI

Par suņiem

Mājas suni (*Canis familiaris*) ar cilvēkiem saista cieša un sena vēsture; suņi un cilvēki ir kopā attīstījušies, viņi var sazināties un sadarboties savā starpā, viņi spēj saprast viens otra nodomus un ir jutīgi pret savām dažādajām emocijām. Tā kā suņiem ir spēja veidot ciešas sociālās saites ar cilvēkiem, tie ir kļuvuši par vienu no populārākajiem mājdzīvniekiem cilvēku mājāsaimniecībā.

Suņi ir ļoti sociāli (gan ar citiem suņiem, gan ar cilvēkiem), gudri, rotaļīgi un veikli; tie bieži ir aktīvāki no rītiem un vakaros, bet lielu dienas daļu pavada atpūšoties. Cilvēki selektīvas audzēšanas ceļā ir veidojuši to uzvedību un izskatu.

Suņiem ir sarežģīta un elastīga sociālā dzīve – tie var dzīvot radniecīgām saitēm saistītu un nesaistītu abu dzimumu indivīdu grupās, ja tam ir pietiekami resursi; tie sadarbojas, lai aizsargātu teritorijas, bet ne tamdēļ, lai audzinātu mazuļus, un tie veido sociālo hierarhiju ar citiem suņiem.

Brīvi klaiņojoši suņi pārsvarā vāc un iegūst barību no cilvēkiem, nevis medī.

Suņi sazinās, izmantojot vizuālus signālus (ķermeņa pozas un sejas izteiksmes) un ķīmiskos signālus (tiek nodoti ar urīnu, fekālijām un skrāpējumiem zemē); tiem ir plašs saucienu un skaņu klāsts, kas sniedz informāciju par to emocionālo stāvokli. Šie saziņas veidi palīdz regulēt to sociālo mijiedarbību ar citiem suņiem un cilvēkiem.

(Miklosi 2009; skat. Serpell 2017)

Šīs pamatnostādnes ir jālasa saistībā ar šādiem dokumentiem:

“Papildu norādījumi atbildīgajiem audzētājiem. Kucēnu agrīna socializēšana un pieradināšana” (tiks izstrādāts)

Pamatnostādnes par kaķu un suņu komerciālu pārvietošanu (https://ec.europa.eu/food/animals/welfare/eu-platform-animal-welfare/platform_conclusions_en)

Pamatnostādnes tiešsaistes platformām, kur pārdod suņus (https://ec.europa.eu/food/animals/welfare/eu-platform-animal-welfare/platform_conclusions_en)

Pateicības

Somijas Lauksaimniecības un mežsaimniecības ministrijas Dzīvnieku un augu veselības nodaļai
Ungārijas Nacionālā pārtikas aprites drošības biroja Dzīvnieku veselības un labturības departamentam

Īrijas Lauksaimniecības, pārtikas un jūras departamenta Dzīvnieku veselības un labturības nodaļai
Beļģijas aģentūras *Environment Brussels* Dzīvnieku labturības nodaļai

Beļģijas Flandrijas reģiona Dzīvnieku labturības inspektoram transporta jomā

Francijas Lauksaimniecības un pārtikas ministrijas Dzīvnieku labturības birojam

Vācijas Federālās pārtikas un lauksaimniecības ministrijas Dzīvnieku labturības nodaļai

Portugāles Lauksaimniecības ministrijas Pārtikas un veterinārijas ģenerāldirektorāta Dzīvnieku labturības nodaļai

Beļģijas Flandrijas reģiona pašvaldības Dzīvnieku labturības nodaļai

Spānijas Lauksaimniecības, zivsaimniecības un pārtikas ministrijas Dzīvnieku labturības nodaļai

Nīderlandes Lauksaimniecības, dabas un pārtikas kvalitātes ministrijas Dzīvnieku labturības nodaļai

Beļģijas Valonijas reģiona valsts dienesta Dzīvnieku labturības nodaļai

Itālijas *Dipartimento di Medicina Veterinaria, Università degli Studi di Milano*

Organizācijai *Eurogroup for Animals*

Itālijas Veselības ministrijai, *Izsm*

Karaliskajai cietsirdības pret dzīvniekiem novēršanas biedrībai (*RSPCA*)

Slovākijas Republikas Valsts veterinārajai un pārtikas pārvaldei

Dānijas Veterinārās un pārtikas pārvaldes Dzīvnieku veselības nodaļai, Dzīvnieku labturības nodaļai un Veterinārmedicīnas nodaļai

Eiropas Veterinārārstu federācijai

VIER PFOTEN / FOUR PAWS – Eiropas Policijas birojam

Eiropas Klīniskās etoloģijas veterinārārstu biedrībai (*ESVCE*)

Nīderlandes Valsts dzīvnieku labturības inspekcijas dienestam

Dr. Kendisai Kronijai [*Candace Croney*] no Purdjū Universitātes

Uri Bakeiro Espinosam [*Uri Baqueiro Espinosa*] no Karalienes universitātes Belfāstā

Tori Makevojai [*Tori McEvoy*] no Karalienes universitātes Belfāstā

Nikolai Pfallerei [*Nicole Pfaller*] no Karalienes universitātes Belfāstā

Maikam Džesopam [*Mike Jessop*]

Dr. Elijai Hibijai [*Elly Hiby*]

Dr. Luisai Teskerai [*Louisa Tasker*]

Ivonai Mertinai [*Iwona Martin*]

Ieteicamā pamatnostādņu pārskatīšana

Lai ietu kopsolī ar pierādījumu bāzi, kas ir atbildīgas kucēnu un suņu audzēšanas un aprūpes paraugprakse, šo pamatnostādņu saturs ir jāpārskata pēc 3 gadiem (2023. gadā), bet, ja nepieciešams, – agrāk.

SATURS

Šajās pamatnostādņēs izmantotās definīcijas un termini.....	5
1. Ievads.....	6
2. Atbildīga audzēšanas principi.....	7
3. Vecāku atlase.....	9
3.1. Vispārīgi apsvērumi.....	9
3.2. Uzvedības iezīmes.....	9
3.3. Iedzimti traucējumi.....	9
3.4. Vispārējās veterinārās prasības.....	10
4. Kompetenti cilvēki, kas nodrošina aprūpi.....	13
5. Prasības pietiekamai dzīvnieku labturībai: <i>laba barošana, laba mājvieta, laba veselība un atbilstoša uzvedība</i>	13
5.1. Laba barošana.....	15
Vispārīgi noteikumi.....	15
Pieauguši suņi.....	15
Grūsnas un laktējošas kucenes.....	15
Kucēni.....	16
5.2. Laba mājvieta.....	17
Gaisma.....	17
Troksnis.....	17
Ventilācija.....	17
Temperatūra.....	17
Turēšanas vietas.....	18
5.3. Laba veselība.....	19
Pieskaršanās.....	19
Suņu un kucēnu apskate.....	20
Ķirurģiska izkropļošana.....	20
Veterinārā aprūpe.....	21
Eitanāzija.....	22
Tīrība un higiēna.....	22
Izolācijas telpas.....	23
Ārkārtas situāciju plānošana.....	23
5.4. Atbilstoša uzvedība.....	24
Jāapmierina suņu vides vajadzības.....	24
Sociāla mijiedarbība ar citiem suņiem.....	26
Grūsnība un dzemdības.....	26
Agrīna pieredze – pieradināšana un socializēšana.....	27
6. Audzētavā pavadītās dzīves daļas beigas.....	29
7. Uzskaitē.....	29
8. Kucēnu turpmākās labturības un viņu jauno saimnieku turpmākās labklājības aizsardzība.....	31
ATSAUCES.....	35
1. PIELIKUMS.....	37
PAPILDINĀJUMS.....	38

Šajās pamatnostādnēs izmantotās definīcijas un termini

“Atvaļināts” vaislas suns	Suns, kas vairs netiek izmantots audzēšanai.
Audzēšana	Norāda uz plānotu vai neplānotu tīršķirnes un bezšķirnes suņu audzēšanu (sapārošanu un pēcnācēju iegūšanu).
Bezšķirnes suns	<u>Suns vai kucēns, kam nav konkrētas šķirnes.</u>
Distocija	Grūtas dzemdības.
Dzemdēšana	Dzemdību process.
Dzemdību vieta/kaste	Kucei nodrošināta vieta dzemdībām.
Dzīves kvalitāte	Vienkārši tiek definēta kā <i>“indivīda apmierinātība ar savu labturību”</i> (Belshaw 2017, p 9). Darbībā tiek definēta kā <i>“indivīda un sociālā vide un viņa spēja mijiedarboties ar šo vidi”</i> (Belshaw et al 2015, p 204).
Dzīvnieku labturība	Dzīvnieka fiziskās un garīgās veselības stāvoklis saistībā ar apstākļiem, kādos tas dzīvo un mirst (OIE 2019).
Ēšanas perversija (pica)	Plaši tiek raksturota kā uzturu nesaturošu priekšmetu košļāšana, sūkāšana vai uzņemšana.
Hibrīds	Divu dažādu sugu vai apakšsugu vecāku pēcnācēji (piemēram, vilku suns ir hibrīds, kas iegūts, krustojot mājas suni un savvaļas suni).
Kompetentā iestāde	Dalībvalsts centrālā iestāde, kas ir pilnvarota veikt audzēšanas kontroli, vai jebkura iestāde, kurai tā ir deleģējusi šīs pilnvaras.
Kuce	Fizioloģiski vesela (neskarta) suņu mātīte, ko izmanto audzēšanai. Tīršķirnes kuces, visticamāk, būs reģistrētas galvenajā suņu audzētāju organizācijā.
Ķermeņa uzbūve / ķermeņa uzbūves galēja novirze	Ķermeņa forma un uzbūve. Ķermeņa uzbūves galējas novirzes ir definētas kā <i>“gadījumi, kad dzīvnieka ķermeņa forma, uzbūve vai izskats var negatīvi ietekmēt viņa veselību un labturību”</i> (British Veterinary Association 2018, p 1).
Labā prakse	Prakse, kas nodrošina atbilstību tiesību aktu vai noteikumu prasībām, kuras izstrādātas, lai aizsargātu dzīvnieku labturību.
Laktācija	Piena ražošana piena dziedzeros.
Lietpratīgs	Tiek definēts kā <i>“tāds, kam ir nepieciešamās spējas, zināšanas un prasmes, lai kaut ko veiksmīgi paveiktu”</i> (Oxford Dictionary of English 2003).
Līdzjūtība	Tiek raksturota kā <i>“emocijas, ko cilvēks piedzīvo, kad viņš jūt bažas par cita ciešanām kopā ar vēlmi atvieglot tā ciešanas un uzlabot tā labklājību”</i> (Goetz et al. 2010).
Mājas vide	Mājsaimniecība, kurā dzīvo gan suns, gan tā īpašnieks/turētājs.
Paraugprakse	Uz pierādījumiem balstīta prakse, kas parāda optimālu dzīvnieku labturību.

Populāra ciltstēva efekts	Attiecas uz konkrēta tēviņa plašu izmantošanu, lai radītu daudzus metienus, kā rezultātā samazinās šķirnes ģenētiskā daudzveidība un palielinās kaitīgu iedzimtu traucējumu iespējamība (Farrell et al 2015).
Rūpības pienākums	Morāls vai juridisks pienākums nodrošināt citu (cilvēku vai dzīvnieku) drošību un labklājību.
Suns	<i>Canis familiaris</i> . Pieradināts <i>Canidae</i> dzimtas (<i>Carnivora</i> kārtas) dzīvnieks.
Šķirnes suns	Suns vai kucēns, kurš ir iegūts īpašas pavairošanas ceļā, lai tam piemistu konkrētas fiziskās īpašības, kura vecāki bieži vien pieder pie konkrētas šķirnes un kura senčiem ir “ciltsraksti”, kas reģistrēti atzītā klubā/biedrībā.
Trešā persona	Persona, kas kucēnu nav audzējusi, bet pārdod to vai nodod īpašumtiesības uz to.
Turēšanas vieta	Suņa mājoklis, kur tas pavada lielāko daļu sava laika.
Tuvradnieciska krustošana	Audzēšana, šim nolūkam izmantojot suņus, kuri ir tuvi radnieki, piemēram, viņi ir brālis un māsa, māte un dēls, tēvs un meita vai vectēvs un mazmeita.
Tuvradnieciskās krustošanās koeficients	Tuvradnieciskās krustošanās pakāpi norāda tas, cik ciešas ir radnieciskās saites starp vecākiem.
Vaislas suns	Fizioloģiski vesels (neskarts) suņu tēviņš, ko izmanto audzēšanai. Tīršķirnes suņi, visticamāk, būs reģistrēti galvenajā suņu audzētāju organizācijā.
Veterinārārsts	Kompetentās iestādes reģistrēts veterinārārsts, kas ir atbilstoši kvalificēts un licencēts medicīnas un ķirurģijas praksei.

1. Ievads

Slikta audzēšanas prakse ļoti negatīvi ietekmē gan suņu labturību, gan saimnieku labklājību (Croney 2019). Slikta audzēšanas prakses sekas var radīt ciešanas visa mūža garumā – no sliktas veselības un sliktas piemērotības lolojumdzīvnieka lomai līdz priekšlaicīgai nāvei, pamešanai vai atteikšanās gadījumiem. Audzētājiem, likumdevējiem, kompetentajām iestādēm, veterinārārstiem un īpašniekiem ir ētisks pienākums sadarboties, lai nodrošinātu, ka suņi dzīvo labu dzīvi.

Suņiem un kucēniem tik pat lielā mērā kā cilvēkiem ir nepieciešama laba dzīves kvalitāte neatkarīgi no audzēšanas apstākļiem, un visiem audzētājiem¹ ir jārīkojas atbildīgi un ar līdzjūtību, lai apmierinātu šo vajadzību. Šīs pamatnostādnes ir paredzētas, lai palīdzētu kompetentajām iestādēm īstenot atbildīgu audzēšanu un labu dzīvnieku labturību. Ja valsts tiesību akti attiecīgajā valstī nosaka stingrākus kritērijus nekā tie, kas izklāstīti šajās pamatnostādnēs, šiem valsts tiesību aktiem ir jābūt ar augstāku juridisko spēku.

¹ Neatkarīgi no tā, vai audzēšana ir plānota vai nejauša, par suņiem un kucēniem jā rūpējas vienādi, lai aizsargātu un veicinātu to labturību. Šīs pamatnostādnes ir spēkā neatkarīgi no tā, vai kucēni ja unam īpašniekam tiek pārdoti vai nodoti bez maksas.

Turpinās pētījumi par dzīvnieku labturību un šķirnei specifiskām nosliecēm uz slimībām, ko ņem vērā, veidojot atbildīgu audzēšanas praksi; selekcionāriem un kompetentajām iestādēm jāievēro aktuālā paraugprakse, ja tās prasības pārsniedz šajās pamatnostādnēs noteiktās prasības. Tālab gan audzētājiem, gan kompetentajām iestādēm ir regulāri jāpilnveido zināšanas par suņu labturību.

Dzīvnieku labturība ir dzīvnieka stāvoklis, kas ir robežās no zema līdz augstam (Broom 1996). Piemēram, zems labturības stāvoklis rodas, ja suns ir slims, ievainots vai nespēj uzvesties dabiski, uz ko tas ir ļoti motivēts; tas ir saistīts ar negatīvām emocijām, piemēram, bailēm, ciešanām, neapmierinātību vai garlaicību. Pietiekamas labturības rezultātā suņiem ir labs fiziskās un garīgās veselības stāvoklis (Green un Mellor 2011; Mellor 2016), tie dzīvo labos apstākļos – ir fiziski veseli un dzīvo sarežģītā vidē, kur tie var izvēlēties, ko un kad darīt, tie jūtas ērti un droši un tiem ir pieejami visi nepieciešamie resursi. Suņu dzīves kvalitāte ir laba, kad tie dzīvo labos apstākļos.

Audzētājiem ir rūpības pienākums, lai visi suņi tiktu turēti atbilstošā labturības stāvoklī, nodrošinātu kucēniem labu dzīves sākumu, lai tie būtu funkcionāli trenēti, veseli un socializēti un tālāk izmantotu savu potenciālu dzīvot kvalitatīvi viņu jaunajās mājās. Audzētājiem ir jāatrod atbildīgi saimnieki saviem audzētājiem kucēniem, pārliecinoties, ka kucēni ir saderīgi ar jaunajiem saimniekiem un saimnieki saprot savu mūža pienākumu rūpēties par jauniegūto suni.

2. Atbildīgas audzēšanas principi

Atbildīgs suņu audzētājs rīkojas, kā minēts turpmāk (pielāgots no avota “RSPCA Australia 2018”).

Ciena suņu patieso vērtību

- Izrāda patiesas rūpes par suņu un viņu nākamo paaudžu labturību. Izvairās pavairošanai izmantot aizliegtas šķirnes un to hibrīdus, dzīvniekus, kuri ir tuvi radinieki, dzīvniekus ar iedzimtiem traucējumiem vai pārspīlētām īpašībām, kas apdraud to labturību. Izvairās audzēt suņus ar temperamentu, kas var radīt kucēnus, kuri nebūs piemēroti lolojumdzīvnieka lomai (piemēram, pārmērīgi reaģējoši, bailīgi vai agresīvi pret cilvēkiem vai citiem dzīvniekiem).

Meklē informāciju par šķirni populācijas līmenī un norādījumus, kā saglabāt populācijas ģenētisko dispersiju

- Parāda izpratni par to, cik kaitīga ietekme uz nākotnē dzimstošo kucēnu (un populācijas) veselību ir tuvradnieciskai krustošanai, un izvairās no populāru ciltstēvu un to radinieku pārmērīgas izmantošanas.

Plāno audzēšanu un apzinīgi atrod kucēniem piemērotus jaunus saimniekus, kuri būs atbildīgi un sapratīs pienākumu rūpēties par savu suni

- Pirms audzēšanas pārliecinās, ka viņš spēs kucēniem atrast saderīgas un piemērotas mājas un atbildīgus saimniekus.

Optimizē suņu labturību, nodrošinot augstus turēšanas, audzēšanas un aprūpes standartus, kas atbilst atsevišķu suņu un kucēnu fiziskajām un uzvedības vajadzībām

- Izmitina visus suņus un kucēnus un rūpējas par tiem tādā veidā, kas aizsargā un veicina to labturību, kā arī nodrošina tiem labu dzīves kvalitāti.
- Nodrošina, ka kucēnu agrīnā pieredze ir pozitīva un plaša, un veido to attīstību tā, lai tie būtu piemēroti lolojumdzīvnieka lomai.

-
- Uzņemas atbildību par to suņu mūža aprūpi un labturību, kurus viņš vairs neizmanto audzēšanai. Nodrošina, ka pēc “atvaļināšanas” tos neizmanto audzēšanai un ka attiecīgā suņu audzētāju organizācijas reģistrā tie ir uzskaitīti kā suņi, kas nav vaislas suņi. Nodrošina aprūpi mūža garumā vai atrod tiem piemērotas jaunas mājas dzīvei pēc “atvaļināšanas”.

Parāda kompetenci, zināšanas un patiesas rūpes par savā aprūpē esošo suņu un kucēnu labturību

- Pastāvīgi mācoties, iegūstot zināšanas un veicot darbības, nodrošina visaugstākos aprūpes standartus saviem suņiem un kucēniem.

Nedrīkst pārdot kucēnus, kurus viņš nav audzējis savās telpās, un nedrīkst pārdot vai nodot kucēnus trešajām personām

- Atzīst kucēnu neaizsargātību un nepārdod kucēnus vai nenodod īpašumtiesības uz tiem, pirms tie nav sasnieguši 8 nedēļu vecumu.
- Nedarbojas kā trešā persona vai neizmanto trešās personas pakalpojumus kucēnu pārdošanai vai nodošanai, jo tas kaitē kucēnu labturībai.
- Kucēni, kas tiek pārdoti vai nodoti ar trešās personas starpniecību, visticamāk, piedzīvos sliktākus labturības apstākļus, piemēram, agrīnu nošķiršanu no kuces, papildu pārvadājumus un saskarsmi ar jaunu vidi, kas palielinās uzvedības problēmu (McMillan 2017) un slimību attīstības risku.

Ir atklāts, un viņa rīcība ir pārredzama

- Veic precīzus pierakstus un var sniegt pilnīgu savā aprūpē esošā suņa vai kucēna dzīves vēsturi.
- Informē par vecāku klīnisko izmeklējumu un ģenētisko testu rezultātiem.

Sniedz jaunajam īpašniekam informāciju un atbalstu ar mērķi palīdzēt viņam apmierināt kucēnu un suņu vajadzības, lai tie dzīvotu labu dzīvi

- Nodrošina, ka jaunais īpašnieks ir saderīgs ar konkrēto dzīvnieku un ir informēts par jaunā lolojumdzīvnieka un attiecīgās šķirnes specifiskajām prasībām.
- Sniedz atbilstošu jaunāko informāciju un atbalstu jaunajam īpašniekam (pat pēc pārdošanas), lai palīdzētu uzlabot kucēnu un suņu dzīves kvalitāti.

Sniedz garantiju

- Pieņem atpakaļ atdotu vai nevēlamu dzīvnieku noteiktā laika periodā tādu iemeslu dēļ kā problēmas ar veselības stāvokli, uzvedību, saderību vai īpašnieka nespēja nodrošināt pienācīgu aprūpi.
- Proaktīvi palīdz atrast piemērotākas jaunas mājas atpakaļ atdotajam sunim.
- Atlīdzina jaunajam īpašniekam jebkādas saprātīgas veterinārās izmaksas, kas saistītas ar garantijas pārkāpuma rezultātā radušos iedzimtu traucējumu ārstēšanu² (skat. 25. lpp.).
- Aizsargā likumā noteiktās jaunā īpašnieka tiesības neatkarīgi no tā, vai dzīvnieks tika pārdots vai atdots bez maksas.
- Ja atbilstīgi, reģistrē pārdotos vai bez maksas nodotos suņus un kucēnus kā suņus ar ciltsrakstiem atbilstoši šķirņu biedrību prasībām un prakses kodeksiem un jaunajiem īpašniekiem izsniedz precīzus un oficiālus šķirnes sertifikātus.

² Garantijas nosacījumi dažādās valstīs var atšķirties, un ir jāievēro valsts tiesību akti.

Ievēro attiecīgos vietējos, reģionālos un valsts tiesību aktus, prakses kodeksus vai dzīvnieku labturības standartus, tostarp visas reģistrācijas un licencēšanas prasības

- Pierāda atbilstību visiem vietējiem, reģionālajiem un valsts tiesību aktiem un ar tiem saistītajiem dzīvnieku labturības standartiem.
- Izpilda vairāk nekā tikai minimālos standartus, ievērojot labāko praksi, pat ja šī prakse attiecīgajā valstī nav izplatīta.
- Pirms nodošanas jaunajam īpašniekam paliekoši identificē katru kucēnu vai suni, izmantojot mikroshēmu un reģistrējot kucēnu vai suni oficiālajā vai atzītajā datubāzē.
- Pārliecinās, ka viņš (audzētājs) ir reģistrēts kā dzīvnieka pirmais īpašnieks.

3. Vecāku atlase

3.1. Vispārīgi apsvērumi

- Nedrīkst audzēt tādu šķirņu (tostarp to hibrīdu) suņus, kuras ir aizliegtas saskaņā ar valsts tiesību aktiem.
- Audzēšanai izmantoto suņu veselība pirms tam jāpārbauda veterinārārstam; tiem jābūt funkcionāli piemērotiem, fiziski veselīgiem (labā fiziskajā stāvoklī un bez acīmredzamām infekcijas pazīmēm) un ar labu (pārliecinātu un draudzīgu) temperamentu – šie fenotipi ir savienojami ar labu dzīves kvalitāti.
- Audzētājiem ir jāzina par īpašajiem labturības riskiem, ko rada ķermeņa uzbūves galējas novirzes un iedzimtas slimības, kas saistītas ar šķirni vai indivīdu (Gough et al 2018). Viņiem jāizvairās no suņu izmantošanas audzēšanai ar mērķi iegūt galējas fiziskas novirzes un maksimāli jāsamazina tuvradnieciskā krustošanās (tādu indivīdu izmantošana audzēšanai, kuri ir tuvi radinieki), jo tas var negatīvi ietekmēt suņa dzīves kvalitāti.
- Ja dzīvnieks rada kucēnus, kuriem ir tāda iedzimta slimība, ķermeņa uzbūves galējas novirzes vai uzvedības īpatnības, kas apdraud šo kucēnu dzīves kvalitāti, šā tēva un mātes kombinācija un to pēcnācēji ir jāizslēdz no turpmākās audzēšanas.

3.2. Uzvedības iezīmes

Suņu pārdrošība vai kautrīgums/bailīgums ir iedzimts; kucēni, kuru vecāki ir drosmīgi, drošāk attiecas pret cilvēkiem – šīs personības iezīmes ir izmantotas darba suņu selektīvajā audzēšanā (Saetre et al 2006).

- Vaislas suņiem ir jābūt draudzīgiem pret cilvēkiem un citiem dzīvniekiem, tiem ir jājūtas ērti, kad tiem pieskaras, un pašpārliecinātiem, gan dzīvojot mājas vidē, gan atrodoties plašākā sabiedrībā. Suņi, kas ir bailīgi vai agresīvi pret cilvēkiem un citiem dzīvniekiem, ir jāizslēdz no audzēšanas.

3.3. Iedzimti traucējumi

Neveiciet tuvradniecisko krustošanu. *Pavairošana, šim nolūkam izmantojot suņus, kuri ir tuvi radinieki, piemēram, suņus, kuri ir brālis un māsa, māte un dēls, tēvs un meita vai vectēvs un mazmeita, predisponē kucēnus uz ģenētiskiem vai iedzimtiem defektiem. Rūpīgi jāuzrauga tuvradnieciskās krustošanās pakāpe šķirnes ietvaros.*

- **Tuvradnieciskās krustošanās koeficients.** Selektīvu īpatņu audzēšanu nedrīkst veikt, ja nav izpratnes par divu vecāku ģenētisko līdzību lielākajā paaudzē daļā (piemēram, vismaz par 10; Dog Breeding Reform Group 2016). Audzētājiem jāizvairās no tādu atsevišķu suņu izmantošanas audzēšanā, kuru tuvradnieciskās krustošanās apvienotais koeficients ir lielāks par 6,5 % (Dog Breeding Reform Group 2019).

- **Populāra ciltstēva efekts.** “Populāra ciltstēva efekts” samazina šķirņu ģenētisko daudzveidību, kas bieži vien rada kaitīgas sekas daudzām nākamajām paaudzēm (Gough et al 2018). Audzētāji nedrīkst pārmērīgi izmantot vaislas suņus vaislas populācijā. Parasti suņi 5 gadu periodā nedrīkst radīt vairāk kā 5 % no kopējā kucēnu skaita konkrētajā tīršķirnes dzīvnieku populācijā (Gleroy 2015).

Izmantojiet ģenētisko skrīningu. Audzētājiem ir jāizmanto visas attiecībā uz konkrēto šķirni³ pieejamās un apstiprinātās skrīninga pārbaudes kopā ar veterinārārsta ieteikumiem, pirms viņi izvēlas izmantot suni audzēšanai (Dog Breeding Reform Group 2017; 2019). Skrīninga pārbaudēs tiks identificēti suņi “pārnēsātāji”, kurus slimība neskar, bet kuriem ir mutācijas gēns; jāizvairās audzēšanai izmantot divus pārnēsātājus (Dog Breeding Reform Group 2019), lai nepieļautu, ka slimība skar kucēnus. Ģenētisko skrīninga pārbažu rezultāti ir jāiesniedz topošajiem jaunajiem kucēnu īpašniekiem.

Izmantojiet paredzamo vaislas vērtību. Daudzus iedzimtus traucējumus un uzvedības iezīmes ietekmē vairāki gēni un vides faktori, un tos nevar pienācīgi kontrolēt, veicot ģenētisko skrīningu viena gēna pārbaudei. Aprēķināto vaislas vērtību var izmantot, lai novērtētu suņa risku pārmantot komplikētas iedzimtas kondīcijas un to, cik lielā mērā tās var tikt ietekmētas nākotnē. Pieņemot lēmumu par konkrēta suņa piemērotību audzēšanai, jāņem vērā aprēķinātā vaislas vērtība. Aprēķinātās vaislas vērtības rezultāti jāiesniedz topošajiem jaunajiem kucēnu īpašniekiem.

Izvairieties veikt audzēšanu ar mērķi iegūt suņiem ķermeņa uzbūves galējās novirzes. Suņiem ķermeņa uzbūves galējās novirzes dēļ var rasties ciešanas (British Veterinary Association 2018; Dog Breeding Reform Group 2018). Piemēram, brahicefālisms (plakana seja (Van Hagen 2019)) izraisa suņu galvaskausa anatomiskus defektus, kas ietekmē smadzenes, acis un augšējos elpceļus, radot individu noslieci uz neiroloģiskām un ar acīm saistītām problēmām, kā arī elpošanas un miega traucējumiem (miega apnoja), pārkaršanu un regurgitāciju mūža garumā.

- Suņus ar ķermeņa uzbūves galējām novirzēm⁴ (vai tos, kuriem veikta pārveidojoša procedūra) nedrīkst audzēt (vai rādīt audzētāju izstādēs); pārveidojošā procedūra ir jānorāda attiecīgajā veselības informācijā kopā ar mikroshēmas reģistrācijas datiem un, ja atbilstīgi, arī veselības pasē.

3.4. Vispārējās veterinārās prasības

- Gan kucēm, gan suņiem pēc veterinārārsta norādījumiem jāsaņem profilaktiskā veselības aprūpe, tostarp jāveic regulāra vakcinācija, rūpīgas klīniskās pārbaudes un profilaktiskie pasākumi pret iekšējiem un ārējiem parazītiem. Minētās aprūpes laiku nosaka veterinārārsts, jo daļa no tās var kaitēt auglim, ja to veic grūtniecības vai laktācijas laikā.

³ Dog WellNet: Harmonization of Genetic Testing for Dogs: [https://dogwellnet.com/ctp/TheKennelClub:DNA Screening Schemes and Results](https://dogwellnet.com/ctp/TheKennelClub:DNA%20Screening%20Schemes%20and%20Results): <https://www.thekennelclub.org.uk/health/for-breeders/dna-screening-schemes-and-results>.

⁴ Skat. Dog Breeding Reform Group 2018 Policy Position: [Extreme conformation in dogs](#).

Vakcinācija

Veterinārārstam suņi pirms pārošanās jāvakcinē; kucēm, kas vakcinētas īsi pirms grūtniecības, jaunpienā (pirmajā pienā) veidosies antivielas, kas zīdīšanas laikā tiks nodotas kucēniem, radot tiem pagaidu imunitāti pret noteiktām slimībām.

Pamatvakcīnu un papildu vakcīnu pieejamība suņiem (1. tabula; Day et al 2016) dažādās valstīs būs atšķirīga. Veterinārārstiem jāievēro valsts pamatnostādnes par suņu vakcinācijas prasībām.

1. tabula. Pamatvakcīnas un papildu vakcīnas suņiem (Day et al 2016)

Pamatvakcīnas suņiem	Papildu vakcīnas suņiem ⁵
Suņu parvovīrusa infekcija, 2. tips (PPV-2)	Leptospiroze
Suņu mēra vīruss (CDV)	<i>Bordetella bronchiseptica</i> (audzētavu klepus)
Suņu adenovīruss/infekciozais hepatīts (1. un 2. tipa CAV)	Suņu paragripa
Trakumsērga – valstīs, kur trakumsērga ir endēmiska, tad, ja suņiem vakcinācija ir obligāta un ja suņi ceļo uz citu valsti	Leišmanioze
	Suņu herpes vīruss

- Par katru suni un kucēnu audzētājiem ir jāsaglabā aktuāls veterinārārsta parakstīts vakcinācijas sertifikāts. Ja atbilstīgi, tam jābūt valsts veselības sertifikātam vai Eiropas lolojumdzīvnieka pasei. Homeopātiskās vakcīnas nav pieņemama alternatīva.

Audzēšana

- Abiem vecākiem jāspēj pāroties dabiski. Piespiedu pārošanās nedrīkst notikt.
- Mākslīgo apsēklošanu nedrīkst izmantot pēc noklusējuma vai nolūkā pārvarēt problēmas, kas saistītas ar suņu nespēju pāroties dabiskā ceļā. To var apsvērt *tikai* izņēmuma apstākļos, un, lai to darītu, ir nepieciešams stingrs pamatojums:
 - ja var pierādīt, ka tās izmantošana uzlabo potenciālo pēcnācēju labturību, palielinot šķirnes ģenētisko mainīgumu, tādējādi samazinot kaitīgu ģenētisko mutāciju sastopamību;
 - ja abiem vecākiem ir vairošanās vēsture dabiskā veidā (piemēram, pārošanās un dzemdības bez iejaukšanās), to nedrīkst izmantot, lai pārvarētu vecāku fizisku nespēju;
 - spermas savākšanai var izmantot tikai manuālas savākšanas metodes; elektroejakulācijas metodes nav atļautas;
 - ķirurģiska mākslīgā apsēklošana nav atļauta;
 - spermas savākšanu un mākslīgo apsēklošanu drīkst veikt tikai atbilstoši kvalificēts veterinārārsts, kas ir kompetents un pilnvarots izmantot šīs metodes.
- Vaislas kucēm ir jābūt labām mātēm – jāspēj dabiski dzemdēt un audzināt kucēnus (ņemiet vērā, ka šī informācija nebūs pieejama par pirmreizējām mātēm). Kuces, kurām ir veikts ķeizargrieziens, nedrīkst atkārtoti izmantot audzēšanai, ja vien veterinārārsts neapstiprina, ka

⁵ Vakcīnas, kas nav pamatvakcīnas, izmanto, lai nodrošinātu aizsardzību atsevišķiem suņiem, kuriem var būt saslimšanas risks. Šis nav domāts kā pilnīgs saraksts, un tas mainīsies atkarībā no valsts veterinārajiem norādījumiem.

tas neapdraudēs kuces labturību. Kuces, kurām ar ķeizargrieziena palīdzību dzimuši divi metieni, nedrīkst izmantot audzēšanai.

Suņa vecums izmantošanai audzēšanā

Nosakot suņu reproduktīvo piemērotību un viņu kucēnu turpmāko labturību, vecuma ietekme mijiedarbojas ar citiem faktoriem, piemēram, šķirni (fizisko izmēru) un vispārējās veselības stāvokli (Fisher & Croney, sagatavošanā). Audzēšana jāatliek, līdz suņi ir fiziski nobrieduši, un tam nedrīkst izmantot vecus suņus. Kucēm no pusmūža ir lielāka iespēja piedzīvot gestācijas komplikācijas, un vaislas suņiem, novecojot un piedzīvojot izmaiņas veselības stāvoklī, pasliktinās spermas kvalitāte (Fisher & Croney, sagatavošanā). Turpmāk norādītie vecumi ir sniegti orientējošos nolūkos. Ir ieteicams suņus regulāri pārbaudīt pie veterinārārsta, lai pārlicinātos, ka netiek konstatēti iebildumi pret suņu izmantošanu audzēšanai.

- Kuces un vaislas suņus nedrīkst izmantot audzēšanai, līdz tie nav pilnībā izauguši (sasnieguši dzimumbriedumu un skeleta briedumu) – šis vecums ir atkarīgs no šķirnes; dažas lielākas šķirnes nobriest daudz vēlāk. Audzēšanai nedrīkst izmantot kuces, kas jaunākas par 18 mēnešiem.
- Kuces, kas vecākas par 7 gadiem, nedrīkst izmantot audzēšanai, ja tās nav apskatījis veterinārārsts, kurš atzinis, ka nepastāv iebildumi pret turpmāku kuces izmantošanu audzēšanā. Izmantojot lielāku šķirņu kuces, pirms audzēšanas ir jākonsultējas ar veterinārārstu, ja tās ir 6 gadus vecas vai vecākas. Audzētājiem jāizvairās audzēšanā pirmo reizi izmantot kuces, kas ir 6 gadus vecas vai vecākas. Kucēm nedrīkst būt metiens 12 mēnešu laikā pēc iepriekšējā metiena, un tās dzīves laikā nedrīkst dzemdēt vairāk kā 4 metienus.
- Vaislas suņi, kas vecāki par 7 gadiem, ir jāpārbauda veterinārārstam, lai noskaidrotu, vai veterinārārstam nav iebildumu pret šo vaislas suņu turpmāku izmantošanu audzēšanai. Izmantojot lielāku šķirņu vaislas suņus, ja tie ir 6 gadus veci vai vecāki, pirms audzēšanas ir jākonsultējas ar veterinārārstu.

Pārošanās

- Kuces un vaislas suņa iepazīstināšanai ir jābūt rūpīgi plānotai un cieši uzraudzītai, lai nodrošinātu, ka tie abi ir pasargāti no traumām vai slimībām. Nedrīkst pārot dzīvniekus, kas nav saderīgi (fiziskā izmēra vai uzvedības dēļ). Pārošanās, kuras rezultātā rodas lieli kucēni vai liels metiens, var palielināt distocijas risku.
- Sapārojamajiem pāriem jābūt fiziski nošķirti no citiem dzīvniekiem. Jāņem vērā ietekme, kāda kucei estrālajā ciklā var būt uz citiem suņiem. Jābūt pieejamām telpām, lai drošā veidā nošķirtu suņu tēviņus no kucēm estrālajā ciklā (tostarp no vizuālajām, audiālajām un, ja iespējams, ožas pazīmēm), lai neradītu neapmierinātību.
- Pēc sapārošanas audzētājiem ir rūpīgi jāpārbauda abi suņi, vai viņiem nav traumu pazīmju. Ja nepieciešams, ir jālūdz un jāievēro veterinārārsta padoms.

4. Kompetenti cilvēki, kas nodrošina aprūpi

Vaislas suņu un kucēnu labturība ir atkarīga no vides un cilvēku sniegtās aprūpes.

- Audzētājiem ir jāsniedz apliecinājums par savu kompetenci (attiecībā uz suņu audzēšanu) (kompetentajai iestādei) šādās jomās:
 - suņu labturība – nepietiekamas un pietiekamas labturības pazīmju atpazīšana un spēja veikt atbilstošus pasākumus, lai novērstu un mazinātu dzīvnieku ciešanas un veicinātu to labturību;
 - slimību kontrole;
 - aktuāla izpratne par traucējumiem, kas saistīti ar konkrēto šķirni (ja atbilstīgi);
 - slimu dzīvnieku atpazīšana un pirmās palīdzības sniegšana;
 - suņa uzvedība, agrīna attīstība un socializēšana;
 - uz labturību vērsta apiešanās ar suņiem un to apmācība;
 - vides papildinājums;
 - tīrība un higiēna;
 - barošana un barības pagatavošana.
- Dienas laikā (un, kad nepieciešams, arī naktī) ir jābūt pietiekami daudziem kompetentiem pieaugušiem aprūpētājiem, lai parūpētos par suņiem un kucēniem saskaņā ar šo pamatnostādņu kritērijiem (5. iedaļa). Piemēram, nesen ierosinātie grozījumi dzīvnieku labturības tiesību aktos Vācijā paredz, ka audzētājiem ir jāvelta 4 stundas dienā kucēnu aprūpei (ieskaitot socializēšanai paredzēto laiku), lai nodrošinātu, ka to labturība ir atbilstoša un tie turpina attīstīties par labi pielāgotiem lolojumdzīvniekiem. Orientējoši audzētājiem uz 10 turētiem pieaugušiem suņiem jānodarbina uz pilnu slodzi vismaz 1 atbilstoši kompetenta persona, kas ir pieejama parastajā darba laikā, 7 dienas nedēļā, un ideālā gadījumā šo attiecību vajadzētu samazināt līdz 1:5 (personāls:suņi); ir skaidri jāparāda aprūpes darbinieku skaita attiecības pret dzīvnieku skaitu efektivitāte norādījumos izklāstītās dzīvnieku aprūpes sniegšanā un jāņem vērā papildu laiks, kas nepieciešams, kad ir metieni, kucēnu pienācīgai agrīnai pieradināšanai un socializēšanai.
- Ja audzētājiem ir licence aprūpes nodrošināšanai lielākam skaitam suņu un kucēnu, viņiem ir jāiegūst atzīta suņiem piemērota dzīvnieku kopēja kvalifikācija (ja attiecīgajā valstī tāda ir pieejama). Viņiem arī jāiziet regulāras profesionālās pilnveides mācības, tostarp jāizmanto tiešsaistes kursi un literatūra, lai viņiem būtu jaunākā informācija par labu dzīvnieku aprūpes praksi. Audzētājiem ir jāpierāda, kādas mācības ir izietas un cik bieži tās tiek pabeigtas.

5. Prasības pietiekamai dzīvnieku labturībai: laba barošana, laba mājvieta, laba veselība un atbilstoša uzvedība

Šajā pamatnostādņu iedaļā pietiekama dzīvnieku labturība tiek skatīta, ņemot vērā šādus četrus **labturības principus** (piemēram, labturības kvalitāte): **laba barošana, laba mājvieta, laba veselība un atbilstoša uzvedība**, kas atspoguļo dzīvnieka **pamatvajadzības labturības jomā**. Katram principam ir ieteiktie **kritēriji**⁶, kas audzētājiem ir jāievēro, lai nodrošinātu suņu un kucēnu labturības vajadzības. Suņu un kucēnu labturību var uzraudzīt, lai novērtētu, vai tie tiek turēti pienācīgas labturības stāvoklī.

⁶ Pielāgots no dokumenta “Welfare Quality ® [Principles and Criteria of Good Animal Welfare](#)”.

2. tabula. Dzīvnieku labturības principi, to kritēriji un ieteicamie labturības rādītāji

Dzīvnieku labturības principi	Kritēriji, kas jāievēro, lai apmierinātu suņu un kucēnu labturības vajadzības	Kad ir apmierinātas labklājības vajadzības	Suņu un kucēnu uzraudzība
Laba barošana (11. lpp.)	Suņi un kucēni tiek pienācīgi baroti un apgādāti ar ūdeni, lai tie ilgstoši neciestu izsalkumu un slāpes, lai apmierinātu viņu vajadzību pēc piemērota uztura.	Suņi un kucēni ir ideālā fiziskā stāvoklī un hidratēti.	Regulāri jāuzrauga pārtikas un ūdens uzņemšana, ķermeņa svars un fiziskais stāvoklis.⁷
Laba mājvieta (13. lpp.)	Suņi un kucēni tiek izmitināti vidē, kur tiem ir nodrošināta pārvietošanās brīvība, fiziskas ērtības un iespējas izvēlēties piekļūt resursiem bez bailēm, traumām un slimību riska, lai apmierinātu viņu vajadzību pēc piemērotas vides.	Suņiem un kucēniem ir dabisks pārvietošanās modelis un dažādi ikdienas aktivitātes modeļi, tie jūtas ērti un relaksēti atpūšoties un gulot, tiem nav pārāk karsti vai pārāk auksti, un tie ir fiziski veseli.	Regulāri jāuzrauga suņu un kucēnu veselības stāvoklis, uzvedība un aktivitāte.
Laba veselība (15. lpp.)	Par suņiem un kucēniem rūpējas tā, lai tiem būtu laba fiziskā veselība, un to aprūpētāji pret tiem izturas labi jebkuros apstākļos, lai apmierinātu viņu vajadzību būt aizsargātiem no sāpēm, ciešanām, traumām un slimībām.	Suņiem un kucēniem nav fizisku traumu un slimību, un tie necieš sāpes. Suņi un kucēni nebaidās no saviem aprūpētājiem.	Regulāri jāuzrauga suņu un kucēnu veselības stāvoklis un uzvedība attiecībā pret viņu aprūpētājiem.
Atbilstoša uzvedība (18. lpp.)	Suņiem un kucēniem tiek nodrošināta sarežģīta un rosinoša vide, citu kucēnu sabiedrība un iespējas pozitīvai cilvēka un dzīvnieka mijiedarbībai, kas atbalsta normālu uzvedības attīstību, lai apmierinātu to vajadzību īstenot atbilstošu uzvedību.	Suņu un kucēnu uzvedība liecina par optimālu emocionālo stāvokli. Suņiem un kucēniem ir dabiski un daudzveidīgi aktivitātes modeļi, tie jūtas ērti un pārliecināti savā apkārtnē, tie pozitīvi reaģē uz cilvēka un dzīvnieka mijiedarbību, un tiem ir iespēja izvēlēties, ko un kad darīt bez bailēm un stresa.	Regulāri jāuzrauga suņu un kucēnu uzvedība un aktivitātes, tostarp to mijiedarbība ar cilvēkiem.

⁷ Fiziskā stāvokļa vērtēšanas norādījumi: <https://wsava.org/wp-content/uploads/2020/01/Body-Condition-Score-Dog.pdf>.

5.1. Laba barošana

Audzētājiem ir jāveic turpmāk minētais.

[Vispārīgi noteikumi]

- Jābaro suņi ar pilnvērtīgu augstas kvalitātes barību, kas atbilst to individuālajām vajadzībām (piemēram, šķirnei, aktivitātes līmenim, vecumam un veselības stāvoklim vai kondīcijai).
 - Veterinārārsti vai atbilstoši kvalificēti un pieredzējuši dzīvnieku uztura speciālisti var sniegt padomus par piemērotu diētu grūsnām un laktējošām kucēm un kucēniem.
- Jānodrošina *ad-libitum* piekļuve ūdenim, kas tiek nomainīts katru dienu.
- Barībai un ūdenim jābūt svaigam un nepiesārņotam.
 - Jāuzglabā barība higiēniskā, vēsā un sausā vietā saskaņā ar ražotāja norādījumiem un, ja nepieciešams, jānodrošina arī dzesēšana.
 - Termiski neapstrādāta barība jāizmanto piesardzīgi un tikai tad, ja tiek stingri īstenotas bioloģiskās drošības metodes, tostarp, ja tā tiek glabāta drošā vietā un ja ir atsevišķas sagatavošanas vietas ar tekošu karstu un aukstu ūdeni.
 - Barība jāuzglabā un jādod vietā, kas pasargāta no parazītu riska.
 - Barība jāpagatavo higiēniskā vietā.
 - Neapēstā mitrā barība jāaizvāc līdz nākamajai barošanas reizei, bet neapēstā sausā barība jānomaina ik pēc 24 stundām.
- Jauna barība uzturā jāievieš pakāpeniski, ievērojot veterinārārsta vai pārtikas ražotāju ieteikumus, lai ļautu suņiem tai pielāgoties.
- Barība un ūdens jāpiedāvā atsevišķās tvertnēs (kas nav porainas), katram sunim sniedzot vienu barības blodu un vienu ūdens blodu un barības blodas novietojot konkrētā vietā, lai suņu vidū nerastos agresija barības dēļ.
 - Kucēm un kucēniem barība un ūdens jādod atsevišķi.
- Katru dienu jāuzrauga barības un ūdens patēriņš.
 - Jālūdz veterinārārsta padoms, ja pieaudzis suns nav ēdis 24 stundas vai nedzer, vai dzer pārmērīgi, vai tam ir ēšanas perversijas pazīmes. Veterinārārsta konsultācija ir nepieciešama ātrāk, ja rodas īpašas bažas.
 - Jānodrošina, lai veterinārārsts pārbaudītu un pēc vajadzības ārstētu suņus, kuriem ir neizskaidrojams ievērojams svara zudums vai ķermeņa masas palielināšanās vai kondīcija.
- Regulāri jāuzrauga ķermeņa svars un fiziskais stāvoklis, lai pārliecinātos, ka suņi saņem pareizu uzturu.

[Pieauguši suņi]

- Pieauguši suņi jābaro vismaz divas reizes dienā atbilstoši konkrētā suņa vajadzībām, ja vien veterinārārsts nav norādījis citādi.

[Grūsnas un laktējošas kuce]

Grūsnības un laktācijas laikā kucēm ir lielākas enerģijas un uztura vajadzības.

-
- **Jābaro kuces ar kvalitatīvu, grūsnības un laktācijas stadijai un ķermeņa kondīcijai atbilstošu barību.**

- *Līdz kucēnu nošķiršanai no mātes kucei atbilstošu uzturu var nodrošināt kucēniem paredzētu barību ad libitum. Tomēr jāuzmanās, lai kuces nepārbarotu, jo liekais svars vai aptaukošanās var predisponēt tās sarežģītām dzemdībām. Pēc kucēnu atšķiršanas kucei nepieciešamais barības daudzums būs atkarīgs no tās fiziskā stāvokļa.*

[Kucēni]

Mātes piens kucēniem pirmajās trīs dzīves nedēļās nodrošina visas uzturvielas. Jaunpiens (pirmais piens) satur antivielas, kas kucēniem nodrošina īslaicīgu imunitāti pret dažām infekcijas slimībām.

- **Regulāri jānovēro kucēni, lai pārliecinātos, ka tie saņem pietiekami daudz piena un saņem pietiekamu barību, kā arī nepārtraukti pieņemamas svarā.**

- Neuzkrītoši jāvēro, kā kuce baro savus kucēnus, lai pārliecinātos, ka tie saņem barību.
- Jānosver kucēni neilgi pēc dzimšanas (ja kuce ir apmierināta, ka kucēni tiek aiztikti) un pēc tam katru dienu pirmās divas dzīves nedēļas; kucēnus pēc tam var svērt katru nedēļu līdz pārvešanai uz mājām vai līdz 6 mēnešu vecumam. Jāreģistrē ķermeņa svars.
- Nekavējoties jālūdz veterinārārstam padoms, ja kucēni pietiekami neuzņem barību vai nepieņemamas svarā; to stāvoklis var pasliktināties daudz ātrāk nekā pieaugušiem suņiem.

- **Jānodrošina kucēniem piebarošana līdz atšķiršanas beigām, ja kuce nav vesela vai pati nespēj tos barot.**

- Jāizmanto īpaši kucēniem paredzēti piena maisījumi un pudeles.
- Jālūdz veterinārārstam ieteikumi un/vai jāievēro ražotāja norādījumi par piena barības daudzumu, biežumu un temperatūru, kā arī labu higiēnas praksi.
- Jāsterilizē un jānosusina pudeles un knupīši pēc katras lietošanas reizes, lai novērstu infekciju.

Atšķiršana ir pakāpenisks process, kura laikā kucēnu diētā tiek ieviesta cieta barība un pakāpeniski samazinās viņu atkarība no kuces piena.

- **Jāizveido plāns kucēnu atšķiršanai no mātes un jāreģistrē pārejas periodā notikusi barošana, norādot ik dienas uzņemtā piena attiecību pret cieto barību.**

- Kucēnu diētā pakāpeniski jāievieš cietā barība un jāpāriet uz to. Atšķiršanu nedrīkst sākt, pirms kucēns ir spējīgs pats uzņemt barību, un ne agrāk kā 3–4 nedēļu vecumā; atšķiršanu parasti pabeidz, kad kucēns ir sasniedzis 6–8 nedēļu vecumu. Atšķiršanu nedrīkst pabeigt ātrāk kā 7 dienu laikā.
- Jānodrošina labas kvalitātes kucēnu barība, kas īpaši izstrādāta atšķiršanai no mātes, un jāievēro ražotāja norādījumi par barošanas daudzumu un biežumu. Kucēniem, kas tiek atšķirti no mātes, nedrīkst dot termiski neapstrādātu barību. Kucēni, kas jaunāki par 8 nedēļām, jābaro vismaz 5 reizes dienā.
- Jāpārliecinās, ka kucēni ēd pareizu barības porciju, un barība jādod atsevišķās bļodīnās, ja tas ir iespējams.

- **Jādod ūdens no tvertnes, kas ir pietiekami sekla, lai nepieļautu savainošanos vai noslīkšanu, bet pietiekami liela, lai tajā būtu pietiekami daudz ūdens, lai visi kucēni varētu dzert vienlaikus, ja tie tā vēlas.**

Ideālā gadījumā jāveic turpmāk minētais.

- **Jādod barība un ūdens dažādos veidos, lai uzlabotu suņu un kucēnu dzīvi (5.4. punkts) (Overall un Dyer 2005; Garvey et al 2016).**
 - Jānodrošina piemērota ēdama košļājama barība.
 - Jādod ēdiens dažādos veidos, izmantojot puzzles veida barotavas un barošanas ierīces.
 - Daļu no ikdienas uztura var izmantot uzvedības atalgošanai mijiedarbības un treniņu laikā ar cilvēkiem.
 - Jānodrošina papildu piekļuve svaigam dzeramajam ūdenim ūdens strūklakās.

5.2. Laba mājvieta

Audzētājiem ir jānodrošina turpmāk minētie nosacījumi.

Gaisma

Suņiem ir nepieciešams pietiekami ilgs dienasgaismas un tumsas periods atbilstoši viņu dabiskajiem dienas/nakts aktivitātes modeļiem.

- **Suņi jātur dabiskā apgaismojumā.**
 - Jānodrošina dabiska dienasgaisma. Papildu mākslīgā apgaismojuma avotu izmantošanas gadījumā tam jāatbilst gaismas periodam, kas ir vienāds ar dabisko dienas garumu, nodrošinot vismaz 10–12 stundas gaismas. Uz nakti mākslīgais apgaismojums ir jāizslēdz, lai nodrošinātu tumsu vismaz 8 stundas. Baltajam mākslīgajam apgaismojumam, vēlams plaša vai pilna spektra (tostarp UV), dzīvnieku augstumā jābūt vismaz 50 luksus stipram (Ruis un van der Bord 2017).

Troksnis

- **Nodrošiniet, lai suņi un kucēni netiktu pakļauti pārmērīgam vai pastāvīgam troksnim (tostarp augstfrekvences skaņām un ultraskaņai).**
 - Iežogojumi ir jābūvē, jāprojektē un jāizvieto tā, lai samazinātu riešanas dzirdamību. Suņiem ir jāsaņem paredzama pozitīva mijiedarbība ar cilvēku un papildinoši elementi, lai mazinātu neapmierinātību voljēru vidē.

Ventilācija

- **Jānodrošina, ka suņiem un kucēniem ir pietiekama ventilācija, lai turēšanas vietā nebūtu kaitīgu smaku un mitruma, kā arī lai samazinātu infekciozā bronhīta (“audzētavu klepus”) risku.**
 - Kuces ar kucēniem jātur vietā, kur nav caurvēja.

Temperatūra

Suņi ir izturīgi pret plašu apkārtējās vides temperatūras diapazonu. Kucēniem ir nepieciešama augstāka apkārtējās vides temperatūra, līdz viņiem pašiem izveidojas efektīva termoregulācija.

[Vispārīgi noteikumi]

- **Nodrošiniet, lai suņiem un kucēniem būtu pieejama temperatūras amplitūda un viņi atkarībā no vajadzībām varētu izvēlēties vietas, kas ir vēsākas vai siltākas.**
 - Pārbaudiet, vai suņiem un kucēniem nav pārāk karsti vai pārāk auksti. Ja suņiem vai kucēniem ir karstuma vai aukstuma nepanesības pazīmes, jāveic pasākumi, lai nodrošinātu viņu labturības aizsardzību.

-
- **Regulāri jāpārbauda apkārtējās vides temperatūra, lai nodrošinātu nepieciešamo temperatūras diapazonu uzturēšanu.**

- Temperatūra jāreģistrē katru dienu, izmantojot termometru, kas uzrāda maksimālo/minimālo temperatūru un kas jānovieto suņa augstumā pēc iespējas tuvāk galvenajai atpūtas vietai.

[Pieauguši suņi]

- **Nodrošiniet, lai pieaugušu suņu turēšanas vietās iekštelpās temperatūra būtu robežās no 10 līdz 26° C.**

- Optimālais diapazons ir no 15 līdz 21° C (Van der Leij 2009).
- Brahicefāliem suņiem un suņiem ar ekstrēmu apmatojumu nepieciešama rūpīga aprūpe, jo tiem ir izteikti atšķirīgas termiskās pielāgošanās spējas (Jordan et al 2016).

[Kuces un kucēni]

- **Nodrošiniet, lai dzemdību zonā temperatūra ir robežās no 22 līdz 28° C.**

- Jaundzimušajiem kucēniem pirmajās 10 dienās pēc dzimšanas ir nepieciešama augstāka apkārtējās vides temperatūra, jo tie nespēj patstāvīgi nodrošināt sev termoregulāciju.
- Parūpējaties par to, lai vieta nebūtu pārāk karsta un kucēni nepārkarstu. Papildu siltuma avoti jāizmanto drošā veidā – tie nedrīkst radīt suņiem vai kucēniem, vai viņu turēšanas vietām apdeguma vai aizdegšanās risku. Kucei jābūt iespējai pārvietoties prom no siltuma avota uz vēsāku vietu, ja viņa to vēlas.

Turēšanas vietas

Lai nodrošinātu suņu pienācīgu labturību, ir svarīgs suņiem paredzētās telpas veids, kvalitāte (ko telpa ietver un vai tā veicina dabisku uzvedību) un lielums.

Turēšanas vietas veids

- **Ideālā gadījumā suņiem un viņu kucēniem jādzīvo sava saimnieka mājās, lai tie labi pārzinātu mājas vidi un cilvēka darbības.**

- Mājās turētiem suņiem jābūt neierobežotai piekļuvei vairāk nekā vienai telpai, kas pārsniedz suņiem paredzēto minimālo platību (1. pielikums), kā arī piekļuvei āra zonai pastaigām. Suņus nedrīkst turēt iekštelpās būrī vai voljērā, izņemot īsu laiku sliktas veselības dēļ saskaņā ar veterinārārsta ieteikumu.

- **Suņiem, kurus tur voljērā, ir jābūt nepārtrauktai piekļuvei iežogojumam, kur ir iekšējā guļamzona un blakus esošs laukums vai droša āra telpa, kuras platība atbilst suņiem paredzētajai minimālajai platībai vai ir lielāka (1. pielikums).**

- Iežogojuma lielums jāpalielina atkarībā no tajā izmitināto suņu skaita un izmēra (1. pielikums). Iežogojuma konstrukcijai jābūt tādai, lai suņi varētu patverties no tādiem notikumiem voljēra priekšpusē, kas tiem šķiet satraucoši. Nedrīkst izmantot mazus/seklus iežogojumus, jo tajos suņi nevar īstenot šo svarīgo uzvedības modeli stresa novēršanai, un neviena iežogojuma mala nedrīkst būt īsāka par 2 m.
- Audzētājiem jāiesniedz detalizēts stāvu plāns, kurā skaidri norādīts dzīvnieku turēšanas vietu izvietojums un izmēri.

- **Suņus nedrīkst izmitināt būros, kas ir sakārtoti vai sakrauti viens virs otra.**

Telpas kvalitāte

- **Jānodrošina suņiem un kucēniem ar elementiem papildināta, sarežģīta un stimulējoša fiziskā vide, lai tie varētu uzvesties dabiski.**
 - Jānodrošina katram sunim pietiekami daudz vietas, lai tas varētu staigāt, skriet, spēlēties, apgriezties, stāvēt, izslīdēt uz pakājkājām, luncināt asti un gulēt pilnībā izstiepies, nepieskaroties citam sunim vai sienām.
 - Jānodrošina suņiem pietiekami plaša fiziskā telpa, lai varētu atdalīt guļamzonas un aktivitātes zonas, kā arī jānodrošina papildinošu elementu iekļaušana; telpai jābūt labi plānotai, lai neradītu konkurenci par resursiem, ja suņi tiek izmitināti pa pāriem vai grupās. Suņiem jābūt iespējai attālināties vienam no otra, ja viņi tā vēlas.
 - Suņiem jābūt nepārtrauktai piekļuvei tīrai un sausai, no caurvēja pasargātai guļamvietai, kurā ir atbilstošs un ērts materiāls gulēšanai.
 - Tikai voljērā dzīvojošus suņus un kucēnus ir grūtāk sagatavot dzīvei mājas vidē. Vides papildināšanas un socializēšanas plānos jāparāda, kā tiek mazināts šis trūkums.

Drošums

- **Pārliecinieties, ka visas zonas, mājas aprīkojums, iekārtas un ierīces, kam suņiem un kucēniem ir piekļuve, ir drošas; tām ir minimāls trauma, saslimšanas un izbēgšanas risks.**
 - Pārliecinieties, ka visas mājvietas un pastaigu zonas ir izgatavotas no materiāliem, kas ir izturīgi, nekaitīgi, ilglietojami, ūdens necaurlaidīgi un tiek uzturēti labā tehniskā stāvoklī.
 - Pārliecinieties, ka iekšējās virsmas nav suņiem toksiskas.
 - Pārliecinieties, ka visas virsmas, iekārtas un aprīkojums tiek dezinficēts, ja nepieciešams.
 - Pārliecinieties, ka grīdas virsmas ir cietas; nedrīkst izmantot redeļu vai stieplu sieta grīdas.

Ideālā gadījumā jāveic turpmāk minētais.

- **Jānodrošina suņiem plašas un sarežģītas telpas, kur tie var izvēlēties, kur un kad pavadīt laiku.**
 - Telpai jābūt labi projektētai no suņa perspektīvas un aprīkotai ar vidi papildinošiem elementiem (5.4. punkts). Suņiem ir jāspēj brīvi un ērti pārvietoties savā vidē bez citu suņu radītas konkurences.

5.3. Laba veselība

Visos apstākļos aprūpētājam pret suņiem un kucēniem ir jāizturas labi, cilvēka un dzīvnieka mijiedarbības veicināšanā galveno uzmanību pievēršot suņa/kucēna perspektīvai.

Audzētājiem ir jāveic turpmāk minētās darbības.

Pieskaršanās

- **Pieskarieties visiem suņiem un kucēniem ar līdzjūtību (Brooke 2019) un atbilstoši (Yin 2011); pieskaršanās metodēm jābūt vērstām uz labturību, un tās nedrīkst radīt ciešanas – sāpes, traumas, bailes vai diskomfortu – vai radīt paaugstinātu saslimšanas risku.**
 - Attiecībā uz suņiem un kucēniem nekādā gadījumā nedrīkst izmantot aversīvas apmācības metodes.⁸ Nedrīkst izmantot elektrošoka kakla siksnas. Nedrīkst izmantot elektriskos žogus.

⁸ Metodes, kas rada nepatīkamu stimulu, lai apturētu vai novērstu nevēlamu uzvedību (piemēram, kliegšana, fizisks spēks). Šīs metodes var izraisīt suņiem un kucēniem sāpes, bailes un trauksmi un mazināt viņu labturību.

- Suņiem jābūt pareizi uzliktai piemērotai plakanai kakla siksnai, krūšu siksnai vai galvas siksnai un jāstaigā ar to. Galvas siksnas nedrīkst lietot kucēniem, un tās drīkst lietot tikai pieaugušiem suņiem papildus uzliktām plakanām kakla vai krūšu siksnām. Savilcēsiksnas nedrīkst lietot regulāri, un tās jālieto tikai tad, ja tām ir atdure, lai nepieļautu, ka pavada savelkas tik cieši, ka ierobežo suņa elpceļus.
- Cilvēkiem, kas rūpējas par suņiem, jānodrošina pozitīva, konsekventa un paredzama mijiedarbība ar suņiem, kas ir piemērota katra konkrētā suņa vajadzībām.
- Suņus nedrīkst piespiest mijiedarboties ar cilvēku, viņiem ir jābūt iespējai ietekmēt mijiedarbību un jāspēj izvairīties no cilvēkiem, ja viņi to vēlas.

- **Dzīvnieku turēšanai jānotiek tā, lai suņiem un kucēniem radītie traucējumi būtu minimāli.**

Suņu un kucēnu apskate

- **Suņi un kucēni regulāri jānovēro visas dienas garumā un tik bieži, cik nepieciešams, lai aizsargātu to labturību.**

- Jānovēro, vai dzīvniekiem nav neparastas uzvedības, slikta veselības stāvokļa, traumas, sāpju vai ciešanu pazīmju. Visas novirzes jānovērš un jāievēro veterinārārsta vai sertificēta dzīvnieku uzvedības speciālista ieteikumi.
- Jāiepazīstas ar parastajām dzemdību pazīmēm.⁹ Nekavējoties jālūdz veterinārārsta padoms, ja šķiet, ka kuce ir briesmās un dzemdības nenotiek normālā veidā. Audzētājiem jāpārbauda, vai visas placentas ir iznākušas.
- Suņi jāpārbauda darbdienas sākumā un beigās un bieži arī darbdienas laikā, vismaz ik pēc 4 stundām dienas laikā. Uz nakti suņus vai kucēnus neatstājiet vienus ilgāk par 8 stundām. Biežāk jāpārbauda grūsnas kuces, kurām drīz sāksies dzemdības, dzemdējošās kuces, barojošās kuces un kucēni, kas vēl nav atšķirti no mātes. Audzētājiem jāatrod līdzsvars starp pārāk lielu iejaukšanos un nespēju noteikt, kad kuce un viņas kucēni ir briesmās. Var izmantot videokameras, lai attālināti novērotu kuces mazuļu atšķiršanas laikā.
- Kucēni jāpārbauda drīz pēc piedzimšanas (ja kuce to atļauj). Jāieprotolē kuces identifikācijas (mikroshēmas) numurs un katra kucēna dzimšanas laiks; jāreģistrē katra kucēna dzimums, svars, krāsa un identifikācija, cik drīz vien tas praktiski ir iespējams. Kuces var aizsargāt kucēnus atšķiršanas laikā, kļūstot agresīvas. Jāievēro piesardzība, tuvojoties kucēniem un apejoties ar tiem, un arī citi dzīvnieki ir jātur pa gabalu.
- Rūpīgi jānovēro, vai kucēm nerodas eklampsijas pazīmes – pēkšņs vājums, trīce, nokrišana vai krampji, ko izraisa zems kalcija līmenis laktācijas laikā.
- Regulāri jāpārbauda, vai suņiem un kucēniem nav ektoparazītu un endoparazītu, un jārūpējas, lai dzīvnieki būtu tīri un justos ērti. Suņiem būs nepieciešama regulāra kopšana (tostarp sukāšana, nagu kniebšana un acu, ausu, deguna un zobu tīrīšana).

Ķirurģiska izkropļošana

Suņiem un kucēniem nav atļauts veikt ķirurģisku izkropļošanu¹⁰, tostarp balss saišu operēšanu, astes amputēšanu un ausu apgriešanu. Tas ir atļauts tikai tad, ja to uzskata par nepieciešamu medicīniskiem nolūkiem un veterinārārsts to rakstiski apliecina (FECAVA 2004).

⁹ [PDSA: Whelping – A guide to your dog giving birth.](#)

¹⁰ Kā noteikts valsts tiesību aktos.

Veterinārā aprūpe

- **Jāpārlicinās, ka suņi un kucēni atrodas veterinārārsta uzraudzībā¹¹, un jāizpilda saskaņots veselības aprūpes plāns.**

- Suņi un kucēni jāreģistrē pie veterinārārsta un jāpārlicinās, ka ir iepriekš zināma veterinārārsta kontaktinformācija un pakalpojumi, ko viņš sniedz ārpus darbalaika.
- Jāievēro visaptverošs un saskaņots veterinārās veselības plāns, kas ietver regulāru vakcināciju, atbilstošu apstrādi pret iekšējiem un ārējiem parazītiem un veterinārārsta veiktās klīniskās pārbaudes. Veterinārajā veselības plānā jāņem vērā konkrētā dzīvnieka piemērotība audzēšanai (skat. 8.–9. lpp.), un tas jāpārskata katru gadu, ideālā gadījumā neatkarīgam veterinārārstam.

[Pieauguši suņi]

- Veterinārārstam suņi jāpārbauda vismaz reizi gadā. Ideālā gadījumā suņi, ko izmanto audzēšanai, veterinārārstam jāpārbauda biežāk – vismaz divas reizes gadā un pirms pārošanās.
- Jānodrošina, lai veterinārārsts regulāri vakcinētu suņus, un jā saglabā apliecināta, atjaunināta vakcinācijas uzskaitē, kurā ir sīki aprakstītas suņu saņemtas pamata (un papildu) vakcīnas. Homeopātiskās vakcīnas nav pieņemama alternatīva.

[Kuces un kucēni]

- Kucēm un kucēniem jāveic apstrāde pret iekšējiem un ārējiem parazītiem atbilstošā vecumā un ar atbilstošiem starplaikiem saskaņā ar veterinārārsta norādījumiem. Rūpīgi jāievēro veterinārārsta ieteikumi attiecībā uz zāļu veidu, devām, ievadīšanas veidu un starplaikiem starp procedūrām, jo nepareiza ārstēšana kucēniem var kaitēt. Jāizmanto tikai licencēti līdzekļi.
 - Veterinārārstam jāpārbauda kucēni pirms to pārdošanas vai pārvešanas uz jaunajām mājām vai agrāk, ja kucei vai kucēniem ir slimības pazīmes. Pirms katra dzīvnieka pārvešanas uz jaunajām mājām veterinārārstam rakstiski jāapliecina tā veselības stāvoklis un labturības statuss, identificējot dzīvnieku pēc mikroshēmas numura.
 - Veterinārārstam kucēni jāvakcinē.
 - Pirms nodošanas jaunajam īpašniekam, kucēni tiek apzīmēti ar mikroshēmu un reģistrēti, norādot audzētāja informāciju, lai nodrošinātu pastāvīgu identifikācijas veidu un izsekojamību. Mikroshēmu ievadīšana jāveic veterinārārstam vai sertificētai personai, un transponderam jāatbilst ISO standartiem 11784 un 11785. Ideālā gadījumā mikroshēma jāievada pirms primārās vakcinācijas, lai nodrošinātu precīzu dzīvnieka identifikāciju.
- **Ja ir iemesls bažām par dzīvnieka fiziskās un garīgās veselības stāvokli, nekavējoties jālūdz un jāievēro veterinārārsta padoms.**
 - Ārstēšana jāveic un jāpabeidz saskaņā ar veterinārārsta norādījumiem.
 - Veterinārārstam jāapstiprina zāļu lietošana konkrētajam sunim vai kucēnam.
 - Par katru suni vai kucēnu jā saglabā ārstēšanas protokols.
 - **Zāles jālieto atbildīgā un drošā veidā.**
 - Zāles jālieto saskaņā ar veterinārārsta vai ražotāja norādījumiem (ja tās nav recepšu zāles).
 - Zāles jāuzglabā, parūpējoties par drošību un drošumu, un pareizā temperatūrā.
 - Zāles jāapglabā nekaitīgā veidā saskaņā ar ražotāja vai veterinārārsta norādījumiem.

¹¹ Britu mazo dzīvnieku veterinārārstu asociācija (BSAVA) ir publicējusi Suņu un kaķu patversmju medicīnas rokasgrāmatu [[Manual of canine and feline shelter medicine](#)] (Dean et al 2018), kurā ir ietverti noderīgi principi, kas var attiekties uz veterinārārstiem, kuri rūpējas par suņiem un kucēniem audzēšanas uzņēmumos.

Eitanāzija

- **Dzīvniekiem eitanāzija jāveic tikai labturības apsvērumu dēļ, ja veterinārārsts to uzskata par nepieciešamu.**
 - Kucēnus nedrīkst eitanāzēt tikai tāpēc, ka tie neatbilst noteiktajam šķirnes standartam, vai tāpēc, ka tiem ir fizisks defekts, kas neietekmēs viņu labturību, vai tad, ja saskaņā ar veterinārārsta ieteikumiem defektu var novērst, neapdraudot labturību.
 - Ir nepieņemama suņu un kucēnu eitanāzija tāpēc, ka tos nevar pārdot. Īpašniekam/audzētājam vienmēr jācenšas “atvaļinātajiem” vaislas suņiem un nepārdotajiem kucēniem atrast mājas pie lietpratīgiem saimniekiem.
 - “Atvaļinātos” vaislas suņus nedrīkst eitanāzēt tikai tāpēc, ka tie vairs nevar pildīt vaislas suņa funkciju.
- **Eitanāzija jāveic humāni un tikai veterinārārstam.**
 - **Jāsaglabā eitanāzijas protokols par katru dzīvnieku, tostarp jānorāda eitanāzijas iemesls, datums un tā veterinārārsta vārds un uzvārds, kurš to veicis.**

Tīrība un higiēna

Nepieciešamība turēt suņus un kucēnus tīrā un higiēniskā vidē jālīdzsvaro ar suņu vajadzību justies droši savā vidē. Suņi izdala smaržu caur urīnu, fekālijām un anālā maisiņa sekrētiem, radot unikālu smaržas profilu, kas palīdz viņiem justies droši. Pārmērīga tīrīšana (bieža tīrīšana ar dezinfekcijas līdzekļiem vai spēcīgi smaržojošiem līdzekļiem) suņu vidē likvidēs vai maskēs šīs svarīgās smaržas.

- **Jānodrošina, lai suņu un kucēnu turēšanas vietās tiktu ievēroti labas higiēnas standarti.**
 - Katru dienu jāapskata suņu/kucēnu turēšanas vietas un visas tajā esošās mēbeles, guļamvietas piederumi vai aprīkojums.
 - Turēšanas vietas un visas mēbeles, guļamvietas piederumi vai aprīkojums jāuztur tīrs, sauss un bez parazītiem. Netīrās vietas un guļamvieta dzemdību vietā jātīra tikai tad, ja tas ir nepieciešams – ir svarīgi saglabāt kucenes smaržas profilu un neradīt nevajadzīgus traucējumus.
 - Guļamvieta un rotaļlietas jāmazgā, jātīra un jādezinficē tad, kad tas ir nepieciešams, un pārvietošanas laikā.
 - Jāveic efektīva traipu ikdienas tīrīšana; urīns un fekālijas jāizņem vismaz divas reizes dienā un grīdas pēc mazgāšanas jāizžāvē.
 - Kad tiek veikta “mitrā” tīrīšana (piemēram, izmantojot spiediena šļūteni) vai dezinfekciju, suņus izved no nožogojuma.
- **Rūpīgi jātīra un jādezinficē dažādu suņu turēšanas vietas un viss aprīkojums, dzemdību kastes, mēbeles un vidi papildinošie elementi.**
- **Barības un dzērienu trauki jātīra katru dienu un jādezinficē katru nedēļu.**
- **Barības gatavošanas vietas jātur tīras un bez netīrumiem un putekļiem.**
- **Jāveic pasākumi, lai samazinātu grauzēju, kukaiņu un citu kaitēkļu radīto risku.**
- **Tīrīšanas un dezinfekcijas līdzekļi jālieto nekaitīgā veidā.**

-
- Jāizmanto produkti, kas nav toksiski suņiem un videi.
 - Jāizvairās no hlora saturošu tīrīšanas līdzekļu lietošanas, jo liela hlora koncentrācija suņiem ir toksiska.
 - Suņiem jāļauj piekļūt iztīrītajām vietām tikai tad, kad tās ir pilnībā izžuvušas.
 - Tīrīšanas līdzekļi jāuzglabā un jāapglabā nekaitīgā veidā suņiem nepieejamā vietā.

● **Jānodrošina aprīkojums pareizai atkritumu savākšanai, uzglabāšanai un apglabāšanai. Bistamo atkritumu apstrādes nolūkā jāveic īpaši pasākumi saskaņā ar katras valsts tiesību aktiem.**

Izolācijas telpas

● **Jānodrošina, lai slimu, ievainotu vai potenciāli infekciozu dzīvnieku aprūpei (tostarp jaunu, nesen atvestu dzīvnieku karantīnai) būtu iespējama atbilstoša izolācija atsevišķās telpās.**

- Ļoti slimiem dzīvniekiem īslaicīgas izolēšanas iespējas var nodrošināt ārpus audzētavas telpām, apmeklējot veterinārārstu (veterinārajai praksei ir jāspēj nodrošināt 24 stundu nepārtraukta veterinārā aprūpe).
- Audzētavas izolācijas telpām jāatrodas vismaz 5 m attālumā no citiem suņiem, lai samazinātu risku, ka izolētie suņi var pa gaisu inficēt veselos suņus.
- Jānodrošina, lai attiecībā uz izolētajiem suņiem un kucēniem tiktu ievērotas citur norādījumos izklāstītās izmitināšanas un aprūpes prasības, lai aizsargātu viņu labturību.
- Jānodrošina, lai izolēto dzīvnieku vajadzībām tiktu izmantoti atsevišķi barības un ūdens trauki, guļamvietas, tīrīšanas piederumi un tīrīšanas līdzekļi.
- Jāievēro laba higiēnas un bioloģiskās drošības prakse:
 - ja nepieciešams, jāizmanto aizsargapģērbs un aizsargaprīkojums, kas paredzēts tikai lietošanai izolācijas telpā;
 - vai nu jānodrošina izolētajiem suņiem atsevišķs aprūpētājs, vai jāveic izolēto suņu aprūpe pēc tam, kad ir aprūpēti visi pārējie suņi;
 - pēc izešanas no izolācijas telpas un pirms pieskaršanās citiem suņiem jānomazgā rokas un jāizmanto piemērots dezinfekcijas līdzeklis;
 - pilnībā jāiztīra un jādezinficē izolācijas telpa un aprīkojums, kad tas ir atbrīvots.

● **Ievedot jaunus suņus, jāieplāno atbilstoša karantīna. Par karantīnas plāniem jākonsultējas ar veterinārārstu.**

● **Jānodrošina, lai suņiem, kas ievesti no ārvalstīm, veterinārārsts veiktu atbilstošu veselības pārbaudi un lai rezultāti būtu zināmi pirms šo suņu iepazīstināšanas ar citiem suņiem.**

Ārkārtas situāciju plānošana

● **Vienmēr jābūt pieejamam un piekļūstamam pilnībā aprīkotam un labi uzturētam pirmās palīdzības komplektam, kas ir piemērots lietošanai suņiem un kucēniem. Par pirmās palīdzības komplekta saturu jākonsultējas ar veterinārārstu.**

● **Jāizveido tāds praktisku un izmantojamu avārijas gadījumu evakuācijas un ārkārtas situāciju plāns, lai varētu aizsargāt un izmitināt visus suņus un kucēnus, kā arī cilvēkus, kas par tiem rūpējas.**

5.4. Atbilstoša uzvedība

Ar elementiem papildināta vide palielina iespējas suņiem un kucēniem uzvesties attiecīgajai sugai raksturīgā veidā (tostarp sociāli mijiedarboties ar citiem suņiem un cilvēkiem) un palīdz tiem pārzināt apkārtējo vidi, optimizējot savu fiziskās un garīgās veselības stāvokli (Prescott et al 2004; Heath & Vilsons 2014).

Audzētājiem ir jāveic turpmāk minētās darbības.

Jāapmierina suņu vides vajadzības

- **Jānodrošina suņiem un kucēniem ar elementiem papildināta vide, kas atbilst to vajadzībām.**
 - Vides papildināšanas programmā skaidri jāizklāsta, kā tā atbilst suņu un kucēnu uzvedības vajadzībām. Gan iekštelpās, gan ārpus tām jānodrošina vidi papildinoši elementi suņu un kucēnu vajadzībām.
 - Vidi papildinošie elementi nedrīkst suņiem un kucēniem radīt ievainojumu vai saslimšanas risku.
 - Vidi papildinošo elementu efektivitāte un drošība regulāri jānovērtē.

Audzētājiem ir suņiem un kucēniem jānodrošina turpmāk minētais.

- **Droša vieta, kur suņi var atpūsties un patverties, kur tie jūtas ērti, droši un pasargāti.**
 - Jānodrošina, lai katram sunim būtu ērta un privāta vieta, kur patverties no kaimiņu suņu vai cilvēku redzesloka, ja viņš to vēlas.
 - Jānodrošina, lai voljēros turētajiem suņiem būtu paaugstināta platforma, zem kuras tie var paslēpties, un paaugstināta vieta, kur tie var uzkāpt, lai apskatītu kaimiņu suņus un cilvēkus ārpus sava voljēra. Paaugstināto platformu divējādā izmantošana suņiem rada paredzamības sajūtu un kontroli pār cilvēka darbībām savā plašākā vidē. Zem platformas jānovieto ērts guļamvietas materiāls un jāpārlicinās, ka platformas ir lielas un izturīgas, kā arī stabilas, lai būtu ērti vairāk nekā vienam sunim. Platformas var izmantot barojošās kuces, lai atpūstos no saviem kucēniem.
 - Arī suņu būris var būt kā patveršanās vieta un paaugstināts skatu punkts. Suņus nedrīkst pastāvīgi izmitināt suņu būrī. Būrim jābūt izturīgam un pietiekami lielam, lai katrs suns tajā varētu stāvēt, apgriezties un gulēt izstiepies. Tajā jāiekļauj ērta guļamvieta.

- **Fiziski vingrinājumi.**

Papildu iespējas ikdienas vingrinājumiem suņiem nodrošina svarīgas iespējas īstenot sugai raksturīgu kustību modeli (Hubrecht et al 1992), pētīt un mijiedarboties ar cilvēkiem.

- Suņiem, izņemot dzemdējošas kuces un kucēnus, kas jaunāki par 6 nedēļām, jānodrošina uzraudzītas ārtelpu aktivitātes vismaz 30 minūtes divas reizes dienā. Suņiem jānodrošina iespēja brīvi skriet.
- Pastaigas vietas jāaprīko ar vidi papildinošiem elementiem, piemēram, rotaļlietām, bradāšanas baseiniem, veiklību attīstošu aprīkojumu un paaugstinātām platformām, lai stimulētu dažāda veida aktivitātes, tostarp rotaļas. Aprūpētājiem pastaigu laikā jāīsteno pozitīva mijiedarbība ar suņiem, izmantojot rotaļas un apmācību, kas balstīta uz atalgojumu (skat. turpmāk). Dažiem suņiem cieša un mierīga fiziskā saskarsme (piemēram, glāstīšana) ar cilvēkiem ir tikpat svarīga kā aktivitāte. Suņus nedrīkst piespiest būt aktīviem, ja viņi to nevēlas.

-
- Āra voljēros ir jābūt nosegtām un aizsargātām zonām, lai nodrošinātu aizsardzību pret ekstremāliem laikapstākļiem.
 - Jānodrošina, lai tiem suņiem, kuri saskaņā ar veterinārārsta ieteikumiem nevar veikt vingrinājumus, būtu papildinoši elementi.

- **Pozitīva, konsekventa un paredzama cilvēka un suņa sociālā mijiedarbība (ko suņi var kontrolēt).**

Suņi, kuri ir socializēti ar cilvēkiem, viegli iesaistās un mijiedarbojas ar tiem (Hubrecht 2002) un, šķiet, augstu vērtē cilvēku sabiedrību (Wells 2004). Pozitīva cilvēka un suņa sociālā mijiedarbība ir suņiem labvēlīga un svarīgs sugai atbilstošas dzīves kvalitātes uzlabošanas veids (Feuerbacher & Wynne 2015).

- Jāpārliecinās, ka jebkura mijiedarbība ar suņiem ir pozitīva, paredzama un nerada trauksmi. Mijiedarbība ar cilvēkiem bieži notiek visas dienas garumā, kad tiek veikta dzīvnieku aprūpe (piemēram, barošana un tīrīšana). Šie notikumi sniedz svarīgas iespējas maigai un līdzjūtīgai mijiedarbībai ar suņiem, un tai nedrīkst piešķirt nepietiekamu vērtību.
- Jārada suņiem papildu ikdienas mijiedarbības iespējas ar cilvēkiem (ārpus parastajiem dzīvnieku aprūpes uzdevumiem). Šīs mijiedarbības var plānot saistībā ar ikdienas vingrinājumiem.
- Nespiediet suņus mijiedarboties; tiem jābūt iespējai attālināties no cilvēkiem, ja tie to izvēlas.
- Suņi jāapmāca, izmantojot pozitīvas nostiprinošas metodes¹², lai veicinātu drošu un vieglu apiešanos ar tiem. Pozitīva nostiprinošā apmācība var sniegt svarīgas problēmu risināšanas iespējas un radīt suņiem kontroles sajūtu.
- Visiem suņiem jābūt apmācītiem staigāt pie pavadas, nākt klāt pēc uzaicinājuma, sēdēt un palikt vietā pēc pieprasījuma, kā arī ļaut sevi fiziski izmeklēt.
- Apmācībai jānotiek visu suņa dzīvi; audzētājiem jā sagatavo suņi “atvaļināšanai” un/vai izmitināšanai mājās, tiklīdz to izmantošana audzēšanai beigsies; apmācības plānos jāatspoguļo sagatavošanās darbi suņu pārvietošanai uz jaunām mājām.
- Kucēniem jau no mazotnes jāpieredz regulāra, konsekventa un pozitīva cilvēku rīcība (skat. sadaļu “Agrīna pieredze un socializācija”).

- **Barošana.**

- Suņu un kucēnu nodrošināšana ar puzles tipa barotavām un barības piedāvāšana atšķirīgos veidos (piemēram, barošana, izkļiedētā veidā dodot sausās barības granulas) aktīvi veicina izpēti un problēmu risināšanu uzvedību. Jārūpējas par to, lai suņu vidū samazinātu konkurenci un agresiju barības dēļ.

- **Rotaļlietas.**

- Suņi un kucēni ātri pierod pie rotaļlietām; rotaļlietu izmantošana pārmaiņus un apvienojumā ar interaktīvām rotaļām ar cilvēkiem palīdzēs saglabāt viņu interesi.
- Rotaļlietām jābūt drošām, tātad netoksiskām un neiznīcināmām; tām jābūt atbilstoša izmēra, lai novērstu traumas (īpaši kucēniem), un tās jāpārbauda vismaz katru dienu, lai pārliecinātos par to drošumu.
- Jānodrošina, lai suņiem un kucēniem būtu rotaļlietas, kas ir īpaši izstrādātas košļāšanas veicināšanai; tās regulāri jāpārbauda, lai samazinātu aizrīšanās risku.

¹² Pozitīva nostiprināšana ir process, kurā patīkams (atalgojošs) stimul (piemēram, gardums, verbāla uzslava, glāstīšana vai rotaļas) palielina iespējamību, ka līdzīgos apstākļos nākotnē attiecīga uzvedība atkārtosies (Prescott et al 2004).

Sociāla mijiedarbība ar citiem suņiem.

Suņi ir sabiedriski dzīvnieki; brīvas klaiņošanas apstākļos tie pulcējas sociālās grupās, bieži veidojot stabilas attiecības ar citiem suņiem (MacDonald un Carr 2017). Suņiem ir vajadzīga un vērtīga citu suņu sabiedrība, un tie var ciest, ja tiek turēti atsevišķā voljērā (Taylor un Mills 2007). Saderīgi suņi izrāda simpātijas viens pret otru – draudzīgi sasveicinās, pavada laiku ciešā kontaktā, kopā atpūšas, izrāda fizisku pieķeršanos¹³ un spēlējas viens ar otru. Šī draudzīgā uzvedība palīdz suņiem aizsargāties pret stresu radošu notikumu negatīvajām sekām, un tā, visticamāk, ir saistīta ar pozitīvu labturības statusu.

- **Suņus, kuru uzvedība nav saderīga ar citu suņu uzvedību (piemēram, tie ir bailīgi vai agresīvi pret citiem suņiem), nedrīkst izmantot audzēšanai, un tie ir “jāatvaļina”.**
- **Jāizvairās turēt suņus voljēros vienus, izņemot tad, ja tos uz īsu laiku izmeklē veterinārārsts vai kad kuces dzemdē un audzina jaundzimušos kucēnus.**
 - Suņu atkārtota pievienošana grupai pēc nošķiršanas jāveic uzmanīgi, un rūpīgi jānovēro, vai suņiem nerodas agresijas, baiļu un stresa pazīmes.
- **Jānodrošina suņiem biedri; suņiem, kas tiek turēti voljēros, ir jābūt izmitinātiem saderīgos, stabilos pāros vai nelielās grupās.**
 - Suņiem jānodrošina iespējas sociālajai mijiedarbībai ar citiem suņiem, to var veicināt vingrinājumu vai pastaigas laikā kopā ar to saimniekiem.
 - Ir jābūt pietiekami daudz vietas un resursu kopā izmitinātiem suņiem, lai nerastos konkurence.
 - Jānodrošina, lai suņi, kas ir kompanjoni, varētu ērti atpūsties vai gulēt gan kopā, gan atsevišķi, ja tie tā vēlas.
 - Rūpīgi jāuzrauga suņu saderība. Barošanas laikā rūpīgi jānovēro, vai suņi neuzvedas agresīvi. Suņiem nedrīkst likt uzpurni, lai atvieglotu izmitināšanu grupā vai pāros vai vingrinājumus.

Nekavējoties jānovērš uzvedības problēmas.

- **Jālūdz un jāievēro praktizējoša veterinārārsta vai pieredzējuša dzīvnieku uzvedības speciālista ieteikumi, lai nekavējoties novērstu jebkādas uzvedības problēmas, ja tādas rodas.**

Grūsnība un dzemdības

Kuču uzvedība grūsnības laikā parasti mainās ļoti maz, izņemot pāris nedēļas pirms dzemdībām, kad viņa var kļūt klusāka un sākt meklēt piemērotas, ērtas un klusas vietas, kur dzemdēt mazuļus.

- **Jānodrošina kucēm dzemdēšanai klusa, droša vieta prom no citiem dzīvniekiem.**
 - Kucēm jāparāda dzemdību vieta un dzemdību gulta 7–10 dienas pirms dzemdībām¹⁴, pēc tam, kad parādās dzemdību pazīmes, tās jāievieto dzemdību gultā. Audzētājiem ir jānodrošina piekļuve kucēm, lai ārkārtas situācijā tām varētu sniegt palīdzību.
 - Jānodrošina kucēm dzemdību gultas, kuru malas ir pietiekami augstas, lai kucēni neizkristu, un kuras ir pietiekami plašas, lai kuces mazuļu barošanas laikā varētu pilnībā izstiepties; gultām jābūt ar tādām malām, lai kuces nevarētu saspiest jaundzimušos kucēnus; tām jābūt ūdensnecaurlaidīgām un viegli tīrāmām. Lai kucei un kucēniem būtu ērti, jānodrošina mīksts un absorbējošs guļamvietas materiāls.

¹³ Fiziskas pieķeršanās izrādīšana – vienam otra laizīšana.

¹⁴ Grūsnības periods (grūtniecība) – parasti 63 dienas (diapazons – 58–72 dienas); kuces jāpārviesto uz dzemdību zonu vai tām jānodrošina šāda zona no 53. līdz 56. grūsnības dienai.

- Līdz kucēni tiek pārvesti uz jaunajām mājām, jānodrošina, lai dzemdību vietā būtu visi kucei nepieciešamie vides resursi.
- Jānodrošina kucēm regulāras tualetes iespējas visas dienas garumā prom no kucēniem.
- Kucēm būs nepieciešama atelpa no kucēniem, jo tie aug un kļūst kustīgāki; tiklīdz kucēni viegli izkāpj no dzemdību gultas un tad, ja kuces ar to ir apmierinātas, tās var uz kādu laiku izvest pastaigā vienas pašas.
- Pirmajās divās kucēnu dzīves nedēļās citi dzīvnieki jātur prom no kuces un tās kucēniem. Kucēnu metienus, ko dzemdējušas dažādas kuces, nedrīkst izmitināt kopā, ja vien kuces jau nav izmitinātas saderīgās sociālajās grupās.

Agrīna pieredze – pieradināšana un socializēšana

Lai kucēni būtu laimīgi un pašpārlicināti lolojumdzīvnieki, viņiem agrīnā dzīves posmā jāiegūst pozitīva, bieža un daudzveidīga pieredze ar cilvēkiem, citiem dzīvniekiem un mājas vidi. Kucēni ir īpaši jutīgi pret šāda veida pieredzi, kad viņi ir ļoti mazi (vecumā no 3 līdz 14 nedēļām). Negūstot atbilstošu pieredzi šajā jutīgajā periodā, kucēni, iespējams, nekad nevarēs pilnībā dzīvot kā lolojumdzīvnieki. Ir ļoti svarīgi, lai audzētāji uzņemtos atbildību par pozitīvu kucēnu agrīnās pieredzes veidošanu ar mērķi tos sagatavot dzīvei mājas vidē.

Sīkākus norādījumus skat. dokumentā “Supplementary Guidance for Responsible Breeders: Early Socialisation and Habituation of Puppies” [Papildu norādījumi atbildīgajiem audzētājiem. Kucēnu agrīna socializēšana un pieradināšana] (SAITE).

- **Kucēnus nedrīkst pavisam nošķirt no kuces, pirms tie ir pilnībā atšķirti, un ne agrāk kā pirms 8 nedēļu vecuma sasniegšanas, ja vien veterinārārsts to neuzskata par nepieciešamu.**
 - Kucēni var ciest, ja tie ir pārāk agri atšķirti un aizvesti no kuces un viņu metiena biedriem; tie negūst svarīgu pieredzi, kas pozitīvi veido viņu spēju pielāgoties jaunai pieredzei turpmākā dzīvē un predisponē viņus uzvedības traucējumu attīstībai.
- **Jāievieš socializēšanas un pieradināšanas plāns¹⁵ un jāveltī papildu laiks, lai nodrošinātu, ka kucēniem jau agrīnā stadijā tiek radīta pareizā pieredze.**
 - Minētajam plānam jāatbilst kucēna vecumam, uzvedības attīstības stadijai un individuālajām vajadzībām.
- **Radot kucēniem jaunu pieredzi, jāizmanto atbilstoši infekcijas kontroles pasākumi (skat. 5.3. punktu).**
- **Jāpārlicinās, ka kuce un viņas kucēni var pielāgoties mijiedarbībai.**
 - Pozitīvas un uzticamas attiecības ar kuci jāizveido pirms mazuļu piedzimšanas, jo tas atvieglos mazu kucēnu socializēšanu un pieradināšanu pie cilvēkiem un mājām.
 - Kucēni var kļūt satraukti, ja tie pārāk ātri saskaras ar pārāk daudzām lietām. Mijiedarbībā jāņem vērā kucēna reakcija. Jāsāk lēnām, un pakāpeniski jāļauj kucēniem mijiedarboties savā tempā.
- **Jālūdz veterinārārstam padoms par to kucēnu labturības apsvērumiem un piemērotību, ko izauklējis un barojis cilvēks.**
 - Cilvēks nedrīkst izauklēt un barot kucēnus, ja vien to neuzskata par nepieciešamu, piemēram, tad, ja kucēnu māte nejūtas labi vai nespēj tos zīdīt.

¹⁵ Dogs Trust and The kennel Club: The Puppy Plan <http://www.thepuppyplan.com>.

-
- Tā kā šādiem kucēniem nav sociālās mācīšanās iespējas no saviem brāļiem un māsām vai mātes, tie ir pakļauti paaugstinātam uzvedības problēmu (piemēram, agresijas, baiļu vai trauksmes) attīstības riskam vēlākā dzīves posmā, kas liecina par vājāku spēju pielāgoties nepazīstamai videi. Ir rūpīgi jāplāno šo kucēnu agrīnā pieredze, lai palīdzētu mazināt šo trūkumu.
 - Kucēni jātur kopā ar citiem viņu metiena kucēniem vai līdzīga vecuma kucēniem.

- **Regulāri un atbilstošā veidā jāpieskaras kucēniem, lai tos pieradinātu pie dažāda veida pieskārieniem un socializētu mijiedarbībā ar cilvēkiem.**

- Sākotnēji katram kucēnam jāpieskaras maigi un neilgi, un, kucēnam kļūstot vecākam, pakāpeniski jāpalielina pieskārienu ilgums un veids. Kucēniem var pieskarties katru dienu no aptuveni 3 dienu vecuma; pieskaršanās ilgumam jābūt īsam (< 1 minūte) un biežam (2 reizes dienā). Pieskaroties kucēnam, tas jāglāsta vēlamajās vietās ap galvu un gar muguru līdz astes galam. Šīs pozitīvās mijiedarbības jāapvieno ar kucēna paņemšanu rokās un tā acu, ausu, pēdu un zemastes apskati – šie pieskaršanās veidi ir būtiski, lai nodrošinātu labu dzīvnieku aprūpi turpmāk. Pieskaršanos nedrīkst pagarināt, ja kucēns ir satraucies.
- No 3 nedēļu vecuma kucēniem regulāri jāpieskaras un ar tiem jāspēlējas dažādiem cilvēkiem, tostarp gan pieaugušajiem, gan bērniem. Jālūdz veterinārārsta padoms par atbilstošiem bioloģiskās drošības pasākumiem, kas jāievēro jauniem cilvēkiem, kuri šajā laikā ierodas attiecīgajā iestādē. Ieteicams, ka mijiedarbības biežumam un ilgumam jāpalielinās, kucēnam kļūstot vecākam (piemēram, 4 reizes dienā), un tai vajadzētu ilgt līdz 30 minūtēm. Šī socializēšana papildina cilvēku mijiedarbības veidus, kas tiek īstenoti ikdienas notikumos audzētavā (piemēram, tīrīšanas un barošanas laikā); šie notikumi ir svarīgas mācību iespējas kucēniem, un tiem jābūt arī pozitīviem.

- **Pakāpeniski kucēni jāpieradina pie dažādām tekstūrām, skaņām un skatiem, ar kuriem tie var saskarties mājssaimniecībā (piemēram, ierīcēm, televizoriem, veļasmašīnām un dažādām virsmām, pa kurām tie staigās).**

- No 3 nedēļu vecuma kucēniem jārada šāda dažāda veida pieredze uz īsu laiku katru dienu un dažādās mājas vai audzēšanas uzņēmuma vietās, lai tiem neveidotos pieķeršanās kādai vienai vietai (piemēram, dzemdību vietai vai voljēram).
- Šīs pieredzes apvienošana ar tādām atlīdzībām kā barība, glāstīšana un rotaļas palīdzēs kucēniem veidot pozitīvas asociācijas.

- **Jānodrošina kucēniem regulāra piekļuve dažāda veida grīdai un pastaigu virsmām, lai tiem neveidotos spēcīgas vēlmes vai nepatika, kas traucēs apmeklēt tualeti ārpus mājas.**

- Tualetes apmācība jāsāk, pirms kucēni ir sasnieguši 8 nedēļu vecumu.
- Kucēniem, kas vecāki par 6 nedēļām, katru dienu vismaz 30 minūtes dienā jābūt pieejamām drošām un apsargātām pastaigas vietām svaigā gaisā, izņemot nelabvēlīgos laika apstākļos vai tad, ja veterinārārsts iesaka citādi.

- **Kucēni uzmanīgi jāiepazīstina ar citiem pieaugušiem suņiem un citiem dzīvniekiem (piemēram, kaķiem), ja tie dzīvo tajā pašā mājssaimniecībā.**

- Kucēni jāuzrauga mijiedarbības laikā ar draudzīgiem, veselīgiem un vakcinētiem dzīvniekiem tajā pašā mājssaimniecībā. Papildus kucei kucēni jāiepazīstina arī ar vakcinētiem un veselīgiem pieaugušajiem suņiem.

- **Pirms pārvešanas uz jaunajām mājām kucēni jā sagatavo šķirtībai no kuces un viņu metiena biedriem.**

- Kucēniem, kas vecāki par 6 nedēļām, jāpiedzīvo īsi šķirtības periodi no kuces un viņu metiena biedriem. Pirms pārvešanas uz jaunajām mājām ar laiku šķirtības ilgums pakāpeniski jāpalielina. Kucēnus nedrīkst atstāt vienus; tiem šis šķirtības periods jāpavada pozitīvā mijiedarbībā ar cilvēku, saņemot no šā cilvēka barību vai spēlējoties ar viņu, lai tie veidotu pozitīvas asociācijas ar atrašanos prom no sava metiena.

- **Jāizmanto socializēšanas shēma,¹⁶ kur ir sniegtas norādes par to, ko un kad darīt, lai kucēni tiktu atbilstoši socializēti, un kas atvieglo sekošanu līdzī paveiktajam.**

Ideālā gadījumā jāveic turpmāk minētais.

- Jānodrošina suņiem un kucēniem ar elementiem papildināta vide, kurā tie var izvēlēties un kontrolēt, ko un kad darīt.
- Aktīvi socializējot kucēnus ar daudziem dažādiem cilvēkiem un pieradinot tos pie dažādām pieredzēm, ar kurām tie saskarsies mājās un ap to, tie pilnībā jā sagatavo, lai tie varētu veiksmīgi pildīt lolojumdzīvnieka lomu cilvēku mājsaimniecībā.

6. Audzētavā pavadītās dzīves daļas beigas

Audzētājiem jāveic turpmāk minētās darbības.

- Jāuzņemas mūža atbildība par nepārdoto kucēnu aprūpi, kā arī par tām kucēm un suņiem, kas vairs netiek izmantoti audzēšanai, vai jāatrod tiem mājas pie atbildīga saimnieka.
- Audzētājiem jānodrošina, ka “atvaļinātas” kuces un suņus nevar izmantot audzēšanai un ka tie attiecīgās audzētāju organizācijas reģistrā ir norādīti kā audzēšanai nepiemēroti. Ar katru jauno saimnieku jānoslēdz rakstisks līgums, kurā jānorāda, ka suni nedrīkst izmantot audzēšanai.

Lēmums par suņa vai kucēna eitanāziju jāpieņem veterinārārsta vadībā un tikai sliktas veselības vai uzvedības iemeslu dēļ, ja dzīvnieka dzīves kvalitāte tiek uzskatīta par sliktu un to nevar uzlabot, nodrošinot veterināru aprūpi vai uzvedības intervenci.

7. Uzskaitē

Audzētājiem jāveic turpmāk minētās darbības.

- **Jāveic precīza un pilnīga suņu un kucēnu uzskaitē. Pierakstos jāsniedz pilnīgs pārskats par suņa vai kucēna dzīves vēsturi pie audzētāja un jāiekļauj turpmāk norādītās ziņas.**

Ziņas par īpašnieku/audzētāju:

- unikāls reģistrācijas numurs;
- suņu vai kucēnu turēšanas vietas nosaukums un adrese;
- īpašnieka vārds, uzvārds un adrese, ja tā atšķiras no turētāja vārda, uzvārda un adreses.

Ziņas par dzīvnieku:

- vārds un dzimšanas datums;
- pastāvīgais identifikācijas numurs – suņi ir pastāvīgi jāidentificē ar mikroshēmu, un jāreģistrē gan mikroshēmas numurs, gan implantācijas datums; valsts mikroshēmu datubāzē suņiem un kucēniem jābūt reģistrētiem kā attiecīgā audzētāja suņiem un kucēniem;
- ja atbilstīgi, šķirne (vai zināms šķirņu krustojums);

¹⁶ Dogs Trust and The kennel Club: The Puppy Plan <http://www.thepuppyplan.com/the-puppy-plan#.Xfhr nd2vRM>.

-
- dzimums, krāsa un citas pazīmes;
 - ja suņi ir reģistrēti šķirnes biedrībā, arī šie numuri ir jāreģistrē;
 - iegādes datums (ja atbilstīgi);
 - ķermeņa svars;
 - nāves datums un iemesls (ja nav veikta eitanāzija).

Ziņas par veterināro aprūpi:

- jebkura veterinārā aprūpe, tostarp regulāras klīniskās pārbaudes, vakcinācija, pretparazitārā programma, jebkura cita regulārā vai neatliekamā aprūpe, jebkura operācija, lai izlabotu ķermeņa uzbūves galējas novirzes, eitanāzijas datums un iemesls, kā arī eitanāziju veikušā veterinārārsta vārds un uzvārds;

Ziņas par audzēšanu:

- visu saistībā ar iedzimtiem traucējumiem veikto pārbaužu rezultāti un pārbaužu datumi;
- ziņas par sapārotajiem dzīvniekiem (skat. iepriekš);
- sapārošanas datums un rezultāts;
- dzemdību datums un laiks;
- piedzimušo kucēnu skaits, dzimums, krāsa, pazīmes, svars un citi nozīmīgi notikumi, identifikācija.

Ziņas par aprūpi:

- dzemdību datums un vecums;
- agrīnās aprūpes apstākļu un socializēšanas procesa izklāsts; jāiekļauj ziņas par visiem periodiem, kas pavadīti izolācijā no mātes, brāļiem un māsām, kā arī izolācijas iemesli (piemēram, slimība, trauma, ārstēšana u. c.).

Ziņas par pārvešanu uz jaunām mājām/pārdošanu:

- suņa/kucēna identifikācija;
- suņa/kucēna aizvešanas datums un vecums;
- jaunā īpašnieka vārds, uzvārds un kontaktinformācija;
- audzētājiem/jaunajiem īpašniekiem jāpārliedzinās, ka kucēnu mikroshēmu numuri tiek pārreģistrēti uz to jaunajiem īpašniekiem, kā noteikts valsts tiesību aktos.

Licencētiem audzētājiem, kuri rūpējas par vairākiem suņiem, jāreģistrē:

- visa sniegtā aprūpe un dzīvnieku turēšana;
- visas dzīvnieku ikdienas pārbaudes;
- suņu un kucēnu ķermeņa svars un fiziskā stāvokļa rādītāji katru mēnesi suņiem un reizi nedēļā kucēniem (ķermeņa svars ir jāpārbauda, salīdzinot ar ikgadējo veterināro uzskaiti, kas tiek glabāta par katru suni/kucēnu);
- katras kuces estrālā cikla datumi;
- par vaislas suņiem – atvesto kuču vai apmeklēto kuču skaits, pārošanās reižu skaits un veiksmīgo grūsnību skaits;
- ja uz suņiem attiecas audzēšanas līgums, jāreģistrē ziņas par šādiem suņiem un to atrašanās vieta;
- “atvaļināto” vaislas kuču un vaislas suņu skaits, to identifikācija un liktenis pēc “atvaļināšanas” (tostarp datums, kad tie pārvesti uz jaunām mājām, un informācija par jauno īpašnieku);
- sīkāka informācija par visiem izolēšanas gadījumiem un spēkā esošo pārvaldības režīmu;
- saskaņā ar dzīvnieku veselības tiesību aktiem īpaša informācija ir jāreģistrē par suņiem, kas ieradušies no ārvalstīm (piemēram, obligātas asins analīzes un vakcinācijas).

Visiem audzētājiem regulāri jāpārskata savi pieraksti, lai informētu par audzēšanas praksi un nodrošinātu pienācīgu suņu un kucēnu labturību.

Jaunajiem īpašniekiem

Jaunajam īpašniekam jāsaņem visu attiecīgo suņa vai kucēna ierakstu rakstiska kopija, tostarp:

- aprūpes protokoli;
- vakcinācijas sertifikāts vai, ja tas ir atbilstīgi, Eiropas lolojumdzīvnieka pase;
- veterinārās veselības pārbaudes rezultāti, tostarp veselības un ģenētisko skrīninga pārbažu rezultāti;
- mikroshēmas sertifikāts un norādījumi, kā reģistrā izmainīt informāciju par īpašumtiesībām;
- šķirnes asociācijas reģistrācijas apliecība (ja atbilstīgi);
- informācija par piecu paaudžu ciltsrakstiem (ja atbilstīgi);
- sīkāka informācija par katra vecāka šķirni, ja ir krustotas dažādas šķirnes.

Jāsniedz arī rakstiska informācija par suņu/kucēnu aprūpi:

- suņu/kucēnu barošanas režīms;
- pagaidu veselības apdrošināšana valstīs, kur tā ir pieejama;
- padomi par pieradināšanu, apmācību un socializēšanu;
- padomi par iekļaušanu jaunajā mājdzīvniekā;
- padomi par dzīvnieku labturības vajadzībām;
- audzētāja kontaktinformācija – padomiem un garantijai.

Līgums par kucēnu¹⁷ ir labs piemērs, kā audzētāji var nodrošināt informācijas sniegšanu jaunajiem saimniekiem.

8. Kucēnu turpmākās labturības un viņu jauno saimnieku turpmākās labklājības aizsardzība

Audzētājiem ir pienākums aizsargāt kucēnu turpmāko labturību, atrodot labas mājas un atbildīgus saimniekus.

Audzētājiem ir jāveic turpmāk minētās darbības.

- Jāpieliek pienācīgas pūles, lai nodrošinātu, ka jaunais īpašnieks labi sader ar savu kucēnu un saprot un spēj apmierināt kucēna turpmākās labturības vajadzības un prasības saistībā ar tā aprūpi mūža garumā. Audzētāji nedrīkst nodot suni vai kucēnu nevienai personai, kas jaunāka par 18 gadiem.
- Jāveic pienācīgi pasākumi, lai nodrošinātu, ka potenciālais jaunais īpašnieks nerīkojas trešās personas uzdevumā.
- Pirms nodošanas jaunajam īpašniekam, katrs kucēns vai suns tiek apzīmēts ar mikroshēmu un reģistrēts mājas (istabas) dzīvnieku reģistra datubāzē. Audzētājam jābūt reģistrētam kā pirmajam kucēna īpašniekam.
- Jāsniedz potenciālajiem jaunajiem īpašniekiem precīza un vispusīga rakstiska informācija par kucēna turpmākajām labturības vajadzībām, pirms jaunais īpašnieks pieņem lēmumu vest

¹⁷ Līgums par kucēnu: <https://puppycontract.org.uk>.

kucēnu mājās. Ja atbilstīgi, rakstiskajā informācijā jāiekļauj norādījumi par sekām uz labturību, kas izriet no vecāku ģenētiskās veselības skrīninga rezultātiem, miesas būves problēmām un šķirnes noslieci uz slimībām/traucējumiem.

- Jaunajam īpašniekam jāsigādā kucēna pašreiz lietotā barība. Ja jaunie īpašnieki saņemtu divām nedēļām paredzētus krājumus, tad pēc tam, ja nepieciešams, viņi varētu pakāpeniski mainīt barību.
- Topošajiem jaunajiem īpašniekiem jāapciemo kucēni, to bioloģiskā māte un metiena biedri vidē, kurā tie tiek turēti.

Līgumu par kucēnu un tā pārbaudes punktu tabulu¹⁸ var izmantot, lai palīdzētu apspriedē starp audzētājiem un potenciālajiem jaunajiem īpašniekiem ar mērķi nodrošināt, ka viņi saprot kucēnu labturības vajadzības.

Garantija

- Audzētājiem jāsniedz jaunajiem īpašniekiem rakstiska garantija par kucēnu.
- Audzētājs garantē, ka:
 - kucēns, dodoties uz jaunajām mājām, ir vismaz 8 nedēļas vecs;
 - tas ir saņēmis labu aprūpi un ir socializēts;
 - tam ir laba veselība, ja vien nav norādīts citādi;
 - tam ir implantēta mikroshēma un tas ir reģistrēts oficiālajā vai atzītajā datubāzē.
- Ja atbilstīgi, audzētājs garantē, ka informācija par ciltsrakstiem / šķirnes reģistrācija ir pareiza.
- Apliecinātajiem audzētājiem ir jāpierāda, ka viņi atbilst visām apliecināto audzētāju sistēmu prasībām, ko ir noteikusi vadošā šķirnes asociācija.

Audzētājs garantē mazināt vai neradīt briesmas un neērtības, kas rastos jaunajam īpašniekam, ja kucēns sliktas audzēšanas prakses dēļ piedzīvotu zemu labturības stāvokli.

Audzētājam ir jāizmanto informācija par jebkādam kucēnu/suņu veselības vai uzvedības problēmām, lai izstrādātu turpmāku audzēšanas, aprūpes un socializēšanas praksi.

- Jaunais īpašnieks garantē, ka:
 - viņš drīz nogādās kucēnu pie sava veterinārārsta, lai tam veiktu klīnisko pārbaudi un saņemtu konsultāciju par tā profilaktisko veselības aprūpi;
 - viņš reģistrēs ziņas par sevi kā par jauno kucēna īpašnieku oficiālajā vai atzītajā datubāzē;
 - viņš spēs apmierināt kucēna turpmākās labturības vajadzības, pamatojoties uz informāciju, ko viņš ir saņēmis no audzētāja;
 - viņš nepērk vai neiegūst kucēnu kādas trešās personas uzdevumā;
 - ja viņš nespēs nodrošināt kucēna labturības vajadzības, viņš sazināsies ar audzētāju, lai saņemtu konsultāciju, tostarp par iespēju atdot kucēnu audzētājam.

¹⁸ Līgums par kucēnu: <https://puppycontract.org.uk/sites/default/files/2018-10/The%20Puppy%20Contract.pdf>.

Līgums par kucēnu¹⁹ ir labs piemērs garantijas līgumam starp jauno īpašnieku un audzētāju.

9. Reģistrācija, licencēšana un izpilde

- Audzētājiem jābūt atbildīgiem un jāuzņemas atbildība par savu darbību.
- Audzētājiem jāveic juridiska pārbaude; ieteikumi ir sniegti turpmāk.
- Ja pastāv tiesību akti par suņu audzēšanu, tiek ieteikti turpmāk minētie definīciju un prasību precizējumi.
- Visiem audzētājiem jāreģistrējas kompetentajā iestādē.
 - Audzētājs ir persona, kam pieder vismaz 1 vaislas kuce vai vaislas suns vai kas tur šādu kuci vai suni, neatkarīgi no tā, vai to kucēni tiek pārdoti vai atdoti.
 - Kompetentajai iestādei jāīsteno pamatoti pasākumi, lai pārbaudītu, vai audzētāji ievēro norādījumos izklāstītās prasības.
 - Visiem reģistrētajiem audzētājiem jāiesniedz atbilstoši rakstiski pierādījumi atļaujas saņemšanai no kompetentās iestādes, pierādot, ka viņi ir izpildījuši norādījumos izklāstītās prasības.
 - Pēc atļaujas saņemšanas audzētājam jāpiešķir unikāls reģistrācijas numurs.
 - Kompetentajai iestādei precīzi jāfiksē audzētāja reģistrācijas informācija (tostarp pirmās reģistrācijas datums) un jāizpilda prasības, kas noteiktas Komisijas Deleģētajā regulā (ES) 2019/2035.²⁰
 - Kompetentajai iestādei ir jānosaka pamatots maksimālais reģistrācijas derīguma termiņš, pēc kura audzētājam ir atkārtoti jāpiesakās reģistrācijai.
 - Audzētājam jāinformē kompetentā iestāde par jebkādam turpmākajām izmaiņām sākotnējā reģistrācijā.
 - Reģistrācijai nepieciešamajā informācijā jāietver vismaz turpmāk minētais:
 - sīkāka informācija par saimnieku un/vai turētāju, kas audzē suņus;
 - sīkāka informācija par suņiem;
 - suņu un kucēnu nodošanas jaunajiem īpašniekiem, audzēšanas, aprūpes un veterināro noteikumu izklāsts;
 - sīkāka informācija par darbībām saistībā ar audzēšanu;
 - sīkāka informācija par to cilvēku pienākumiem un pilnvarām, kas aprūpē suņus.
- Licencētiem audzētājiem jāievēro turpmāk minētais.
 - Jāpieprasa licence kompetentajai iestādei, ja viņi tur 3 vai vairāk vaislas kuces.
 - Kompetentajai iestādei jāveic audzētāja pārbaude, pirms viņam tiek piešķirta pirmā licence.
 - Kompetentajai iestādei jānosaka pamatots maksimālais licences derīguma termiņš, pēc kura beigām audzētājam ir atkārtoti jāpiesakās licences saņemšanai.
 - Audzētājam jāpaziņo kompetentajai iestādei par jebkādam turpmākajām izmaiņām sākotnējos nosacījumos, par kuriem viņam ir piešķirta licence.
 - Licence jāpiešķir tikai tad, kad ir pierādīts, ka audzētājs atbilst noteiktiem nosacījumiem.
 - Kompetentajai iestādei precīzi jāreģistrē informācija par katra audzētāja licencēšanu.

¹⁹ <https://puppycontract.org.uk>.

²⁰ [Komisijas Deleģētā regula \(ES\) 2019/2035](#), ar ko papildina [Regulu \(ES\) 2016/429](#).

-
- Audzētāja pienākums ir glabāt sīku un precīzu dokumentāciju par katru viņa aprūpē esošu dzīvnieku; dokumentācijai jābūt pieejamai pārbaudei jebkurā laikā. Dokumentācija jāglabā vismaz trīs gadus pēc tam, kad dzīvnieks vairs nav audzētāja aprūpē.
 - Skaidri jānorāda telpās turēto suņu (suņu un kucēnu) kopējais skaits un šķirne.

- Visiem audzētājiem visos sludinājumos un pārdošanas vai nodošanas dokumentācijā jāiekļauj savi unikālie reģistrācijas kodī, lai tie būtu skaidri redzami potenciālajiem jaunajiem īpašniekiem.

Izpildes panākšana

- Kompetentās iestādes ir atbildīgas par likumīgas audzēšanas kontroles ieviešanu, tostarp par suņu audzētāju reģistrāciju un licencēšanu.
- Galvenais pienākums ir nodrošināt, lai audzētāji ievērotu reģistrācijas un licencēšanas nosacījumus; lai izpildītu šo pienākumu, jāveic uz risku balstītas pārbaudes.
- Kompetentajai iestādei būs jārod līdzsvars starp prasību veikt pārbaudi un pieejamajiem resursiem. Uz risku balstītu kontroles pieeju noteikšana var ļaut efektīvi izmantot resursus, veicot mērķtiecīgas pārbaudes attiecībā uz neaizsargātiem dzīvniekiem vai to audzēšanas uzņēmumiem, kas rada vislielāko risku suņiem un kucēniem. Uz risku balstītās pieejās jāiekļauj iedzīvotāju sūdzības par suņu un kucēnu labturības problēmām un patērētāju tiesību pārkāpumiem. Kontroles punkti jānosaka un jāpārskata katru gadu.
- Lai noteiktu suņu un kucēnu labturības stāvokli, pārbaudes laikā nebūs pietiekami vērtēt tikai pienācīgu resursu nodrošināšanu suņiem un kucēniem. Pārbaudēs jāiekļauj suņu un kucēnu novērtējums, lai noteiktu, kā tiem klājas audzētāja aprūpē.

ATSAUCES

- Belshaw Z** 2017 [Decision making and welfare assessment in canine osteoarthritis](#). PhD Thesis, University of Nottingham.
- Belshaw Z, Asher L, Harvey N & Dean R** 2015 [Quality of life assessment in domestic dogs: An evidence-based rapid review](#). The Veterinary Journal 206(2): 203 - 212.
- Berg et al** 2018 Yttrande från SLUs vetenskapliga råd för djurskydd om hållande av hund och katt (Opinion from SLU's scientific advice for animal welfare on keeping dogs and cats). SLU ID: SLU.scaw.2018.2.6-12 Swedish University of Agricultural Sciences, pp 87.
- British Veterinary Association** 2018 [Policy Position on Extreme Conformation](#).
- Brooke** 2019 [Compassionate handling for life](#): 10 Guiding Principles for Compassionate Handling of Animals. Brooke Action for Working Horses and Donkeys, London UK.
- Broom D** 1996 [Animal welfare defined in terms of attempts to cope with the environment](#). Acta Agriculturae Scandinavica. Section A – Animal Science, Suppl. 27: 22 - 28.
- Croney C** 2019 [Turning up the volume on Man's best friend: Ethical issues associated with commercial dog breeding](#). Journal of Applied Animal Ethics Research 1(2): 230 – 252.
- Day M, Horzinek M, Schultz R & Squires R** 2016 WSAVA [Guidelines for the vaccination of dogs and cats](#). Compiled by the vaccination guidelines group (VGG) of the World Small Animal Veterinary Association (WSAVA) Journal of Small Animal Practice 57 (1): E1 – E45.
- Dean R, Roberts M & Stavisky J** 2018 [BSAVA Manual of canine and feline shelter medicine](#). British Small Animal Veterinary Association, UK, pp 384.
- Dog Breeding Reform Group** 2016 [Policy Position: Inbreeding](#)
- Dog Breeding Reform Group** 2017 [Policy Position: Health Testing](#)
- Dog Breeding Reform Group** 2018 [Policy Position: Extreme conformation in dogs](#)
- Dog Breeding Reform Group** 2019 [Genetic Health and Welfare of Dogs](#)
- Farrell L, Schoenebeck J, Wiener P et al** 2015 [The challenges of pedigree dog health: Approaches to combating inherited disease](#). Canine Genetics and Epidemiology 2:3.
- Federation of European Companion Animal Veterinary Associations (FECAVA)** 2004 [Mutilation in Companion Animals](#).
- Feuerbacher E & Wynne C** 2015 [Shut up and pet me! Domestic dogs \(*Canis lupus familiaris*\) prefer petting to vocal praise in concurrent and single-alternative choice procedures](#). Behavioural Processes 110: 47 - 59.
- Fisher L & Croney C** Effects of Canine Breeding Age on the Health and Welfare of Dogs and Puppies *in prep*.
- Garvey M, Stella J & Croney C** 2016 [Implementing Environmental Enrichment for Dogs](#). Purdue Extension VA-13-W:1–3.
- Gleroy** 2015 Limiting popular sire phenomenon <https://dogwellnet.com/blogs/entry/33-limiting-popular-sire-phenomenon/>
- Goetz J, Keltner D & Simon-Thomas E** 2010 Compassion: [An evolutionary analysis and empirical review](#). Psychological Bulletin 136(3): 351 – 374.
- Gough A, Thomas A & O'Neill D** 2018 [Breed predisposition to disease in dogs and cats](#). 3rd Edition. Wiley-Blackwell, West Sussex, UK, pp 416.
- Green T & Mellor D** 2011 [Extending ideas about animal welfare assessment to include 'quality of life' and related concepts](#). New Zealand Veterinary Journal 59(6): 263 - 271.
- Heath S & Wilson C** 2014 [Canine and Feline Enrichment in the Home and Kennel](#): A guide for practitioners. Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice 44 (3):427 - 449.
- Hubrecht R** 2002 [Comfortable Quarters for Dogs In Research Institutions](#). In: *Comfortable Quarters for Laboratory Animals*. Animal Welfare Institute, Washington DC, USA, pp50 - 55.
- Hubrecht R, Serpell J & Poole T** 1992 [Correlates of pen size and housing conditions on the behaviour of kennelled dogs](#). Applied Animal Behaviour Science 34(4): 365 - 383.

-
- Jordan M**, Bauer AE, Stella J & Croney C 2016 [Temperature requirements for dogs](#). Purdue Extension VA-16-W: 1-3.
- MacDonald D** & Carr G 2017 Variation in dog Society: between resource dispersion and social flux. In: J Serpell (Ed.) *The Domestic Dog*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, p 319 – 341.
- McMillan F** 2017 [Behavioral and psychological outcomes for dogs sold as puppies through pet stores and/or born in commercial breeding establishments: current knowledge and putative causes](#). *Journal of Veterinary Behavior* 19: 14-26.
- Mellor D** 2016 [Updating animal welfare thinking: Moving beyond “five freedoms” towards “a life worth living”](#). *Animals* 6(3): 21.
- Mikolsi A** 2009 *Dog Behaviour, Evolution and Cognition*. Oxford University Press, Oxford, UK, pp290.
- OIE 2019** 7.1 [Introduction to the recommendations for animal welfare](#). Terrestrial Animal Health Code, OIE, Paris, France.
- Oxford Dictionary of English** Second Edition 2003, Oxford University Press, Oxford, UK.
- Overall K** & Dyer D 2005 [Enrichment strategies for laboratory animals from the viewpoint of clinical veterinary behavioral medicine: Emphasis on cats and dogs](#). *ILAR Journal* 46 (2): 202 – 215.
- Prescott M** et al 2004 [Refining dog husbandry and care](#). Eighth report of the BVA/AFW/FRAME/RSPCA/UFAW Joint working group on refinement. *Laboratory Animals* 38 (Suppl. 1): 1 – 94.
- RSPCA Australia** 2018 Position Paper A5 [Responsible Companion Animal Breeding](#) pp. 7.
- Ruis MAW** & van der Bord JAM 2017 [Open normen licht bij het bedrijfsmatig houden van gezelschapsdieren](#). Praktische handvatten voor de controle op het voldoen aan ethologische en fysiologische behoeften van honden en konijnen. *Livestock Research Rapport 981*, Wageningen University and Research, Netherlands.
- Saetre P**, Strandberg E, Sundberg P-E et al 2006 [The genetic contribution to canine personality](#). *Genes, Brain and Behavior* 5(3): 240 – 248.
- Serpell J** (Ed.) 2017 *The Domestic Dog*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp425.
- Taylor K** & Mills D 2007 [The effect of the kennel environment on canine welfare: a critical review of experimental studies](#). *Animal Welfare* 16(4): 435 - 447.
- van der Leij WJR** 2009 Omgevingstemperaturen voor honden katten (*unpublished*).
- van Hagen MAE** 2019 [Breeding short-muzzled dogs: Criteria for the enforcement of Article 3.4. of the Animal Keepers Decree \(Besluit Houders van Dieren\) – Breeding Companion Animals](#). Report published by Utrecht University, pp31.
- Welfare Quality** [Principles and criteria of good Animal Welfare](#).
- Wells D** 2004 A review of environmental enrichment for kennelled dogs, *Canis familiaris*. *Applied Animal Behaviour Science* 85: 307 - 317.
- Yin S** 2011 Low stress handling, restraint and behaviour modification of dogs & cats. *Cattle Dog Publishing*, pp480.

1. PIELIKUMS

Suņu labturībai ļoti svarīga ir telpas kvalitāte; brīvajai platībai ir jābūt pietiekami lielai, lai tajā varētu izmitināt citus suņus un ievietot vidi papildinošus elementus, un tās lielumam jāpārsniedz turpmāk norādītie izmēri. Šīs ir tikai **minimālās** pamatnostādnes.

Pieaugušiem suņiem bez metieniem	Svars (kg) ²¹	Minimālais iežogojuma izmērs (m ²)	Katram papildu dzīvniekam pievienojiet vismaz (m ²)	Minimālais auguma augstums (m)
	Līdz 20	6,0	3,0	2
	20–30	8,0	4	2
	Vairāk nekā 30	Šie izmēri ir attiecīgi jāpalielina, un tiem jābūt samērīgiem.		
Kucēm ar metieniem šī platība ir jānodrošina divkārtšā lielumā. Dzemdību zona ir jāveido tā, lai kuce varētu attālināties no kucēniem, ja tā to vēlas. Kucēniem augot, tiem pieejamā platība ir attiecīgi jāpalielina.				

Neviena mala nedrīkst būt īsāka par 2 m.

Mājās turētiem suņiem jābūt neierobežotai piekļuvei vairāk nekā vienai telpai, kā arī piekļuvei āra zonai pastaigām.

Suņiem, kas tiek turēti voljēros, ir jābūt blakus esošai novietnei vai drošai āra telpai *papildus* iepriekš norādītajai minimālajai platībai. Blakus esošajai teritorijai daļēji vai pilnībā jāatrodas ārpus telpām; suņiem jābūt pastāvīgai piekļuvei ēnai un pajumtei, lai paslēptos no ekstremāliem laikapstākļiem.

Norādījumus par voljēru projektēšanu, būvniecību, uzturēšanu un stāvokli var atrast dokumentā “DEFRA 2018”.²²

²¹ Suņa(-u) ķermeņa svaru var pārbaudīt pēc audzētāja uzskaites.

²² Department for Environment Food & Rural Affairs, 2018, The Animal Welfare (Licensing of Activities Involving Animals) (England) Regulations, 2018, [Guidance notes for conditions for breeding dogs](#), 2018. gada novembris.

PAPILDINĀJUMS

Lai iegūtu papildinformāciju par tēmām, uz kurām attiecas šīs pamatnostādnes, skat. turpinājumā norādītās saites.

Tīmekļa resursi par suņu un kucēnu aprūpi

- **Royal Society for the Protection of Animals (RSPCA)** – dzīvnieku labturības organizācija Apvienotajā Karalistē; padomu lapas [\[šeit\]](#)
- **LICG** – padomdevēja organizācija Nīderlandē sniedz informāciju saimniekiem un profesionāļiem lolojumdzīvnieku aprūpes padomu lapās [\[šeit\]](#)

Tiešsaistes kursi par suņu uzvedības un labturības jautājumiem

- **Edinburgas Universitātes** masveida atvērtie tiešsaistes kursi (MOOC) par uzvedību “Patiesība par kaķiem un suņiem” [\[šeit\]](#)

Komerčiālās audzēšanas standarti un suņu labturība

- **Candace Croney Research Group, Purdju** Universitāte. Pētījumi ir vērsti uz suņu labturību komerciālajās audzētavās, un ir izstrādāti vispusīgi resursi un papildu dokumenti par vaislas suņu labturību. Suņu kopšanas sertificētā programma tika izstrādāta, lai nodrošinātu augstākus labturības standartus un trešo personu revīzijas **USDA** reģistrētajiem komerciālajiem audzētājiem, kuri brīvprātīgi piedalās šajā sistēmā.

Pētījuma pārskats par dzīvnieku labturības tiesību aktu īstenošanas uzlabošanu dzīvnieku audzēšanā

- **Somijas Pārtikas iestādes ziņojums** – “Problēmu un iejaukšanās līdzekļu sākotnējā analīze suņu audzēšanā” [*Preliminary analysis of problems and means of intervention in the breeding of dogs*] [\[šeit\]](#)

Audzētāju prakses kodeksi

Turpmāk norādītās organizācijas izstrādā prakses kodeksus atbildīgiem suņu audzētājiem un regulāri publicē ieteikumus par suņu audzēšanas labturības jautājumiem.

- **The Kennel Club** – Apvienotās Karalistes suņu audzētāju organizācija, kas izstrādā norādījumus un izglītojošus materiālus audzētājiem (un īpašniekiem)
Ētikas kodekss īpašniekiem un audzētājiem: [\[šeit\]](#)
- **Guide Dogs** – Apvienotās Karalistes suņu pavadoņu audzēšanas un izvietošanas organizācija. Audzēšanas ētikas kodekss [\[šeit\]](#)
- **Dog Breeding Reform Group** – kampaņu un padomdevēju grupa par atbildīgu suņu audzēšanu Apvienotajā Karalistē publicē uz pierādījumiem balstītus nostājas paziņojumus, norādījumus un labturības ziņojumus [\[šeit\]](#)

Audzēšana un ģenētika

- **van der Waaij K** 2014 Textbook Animal Breeding: Animal Breeding and Genetics for BSc students, Nīderlande. Mācību grāmata PDF formātā, kurā sniegta mācību informācija par ģenētiku un dzīvnieku audzēšanas principiem.

Suņu ķermeņa uzbūves galējas novirzes un iedzimti traucējumi

- **Gough A, Thomas A & O'Neill D** 2004 Breed predisposition to disease in dogs and cats. Blackwell Publishing. Mācību grāmata PDF formātā, kurā sniegta informācija par ģenētiku un šķirnes noslieci uz slimībām.

- **International Collaboration for Dog Health and Welfare** – Zviedrijas bezpeļņas organizācija sniedz ekspertu konsultācijas par suņu ģenētiku un pārbaužu veikšanu suņiem, kā arī par iedzimtiem traucējumiem suņiem. Publicē emuārus un īsus ziņojumus par saistītām tēmām [\[šeit\]](#)
- **Eiropas Mājdzīvnieku veterinārārstu asociāciju federācija** – Breeding for extreme conformations. What is the problem? Kampanas skrejlapa [\[šeit\]](#); papildu saites uz politikas nostādņēm un kampanām visā Eiropā par audzēšanu ar mērķi iegūt ķermeņa uzbūves galējas novirzes [\[šeit\]](#)
- **Vācijas Veterinārārstu asociācija** – kampana par to, kā suņu labturību ietekmē audzēšana ar mērķi iegūt ķermeņa uzbūves galējas novirzes [\[šeit\]](#)
- **FairDog project** – Nīderlandes iniciatīva, ko vada Nīderlandes Karaliskā veterinārārstu asociācija, sadarbojoties ar citām ieinteresētajām personām, lai iegūtu veselīgus suņus [\[šeit\]](#)
- **Mājdzīvnieku ģenētikas ekspertīzes centrs** – centrs, kas atrodas Nīderlandē un veic pētījumus par pārmantojamām suņu un kaķu kondīcijām. Informācija tiek sniegta īpašniekiem un audzētājiem [\[šeit\]](#) un *LICG* [\[šeit\]](#)
- **Utrehtas Universitāte** – kritēriji, lai audzētu veselīgus suņus ar īsiem deguniem. Lauksaimniecības, dabas un pārtikas kvalitātes ministra vārdā Utrehtas Universitāte ir izstrādājusi kritērijus ar mērķi atvieglot esošo noteikumu izpildi, lai apkarotu suņu, kam ir nevēlamas neatbilstības, izmantošanu audzēšanai un palīdzētu audzētājiem un veterinārārstiem izvēlēties veselīgu kuci un suni [\[šeit\]](#)

Paredzamā vaislas vērtība

- Kornela Universitātes Veterinārmedicīnas koledža. Informācijas lapa par gurnu un elkoņu rādītājiem [\[šeit\]](#).
- *Vetstream*. Informācijas lapa par paredzamajām vaislas vērtībām [\[šeit\]](#).

Suņu izmitināšana, audzēšana un aprūpe mājās, voljēros un patversmēs

Turpinājumā uzskaitītajās publikācijās ir sniegti sīki izstrādāti norādījumi par suņu turēšanas prasībām un aprūpi voljēros, patversmēs un mājās

Apvienotās Karalistes prakses kodeksi un norādījumi par suņu labturību mājās, audzētavās un tirdzniecības vietās

- **DEFRA 2018 Code of practice for the welfare of dogs.** London, UK pp19 [\[šeit\]](#)
- **DEFRA 2018 The Animal Welfare (Licensing of Activities Involving Animals) (England) Regulations 2018** Guidance notes for conditions for breeding dogs November 2018. London, UK pp37 [\[šeit\]](#)
- **DEFRA 2018 The Animal Welfare (Licensing of Activities Involving Animals) (England) Regulations 2018** Guidance notes for conditions for selling animals as pets November 2018. London, UK pp92 [\[šeit\]](#)

Īrijas norādījumi par suņu audzēšanas iestādēm

- **DRCD 2018 Dog Breeding Establishment Guidelines 2018** [\[šeit\]](#)

Ieteikumi par suņu turēšanas prasībām, pamatojoties uz to uzvedības un labturības vajadzībām

Hubrecht R 2002 Comfortable Quarters for Dogs In Research Institutions. In: *Comfortable Quarters for Laboratory Animals*. Animal Welfare Institute, Washington DC, USA, pp50 - 55.

Prescott M et al 2004 Refining dog husbandry and care. *Eighth report of the BVAAWF/FRAME/RSPCA/UFAW Joint working group on refinement*. Laboratory Animals 38 (Suppl. 1): 1 – 94.

DSTL 2019 Detection dog guidance notes series: Working dog welfare during kennelling. Centre for Protection of National Infrastructure. [[šeit](#)]

Pieskaršanās suņiem, neradot tiem stresu

Low Stress Handling University – izglītojoši kursi un materiāli par pieskaršanās metodēm suņiem (un kaķiem) [[šeit](#)]

Vides papildinājums suņiem

Turpinājumā uzskaitītajās publikācijās ir sniegta papildu informācija par suņiem paredzētiem vidi papildinošiem elementiem

Moesta A, McCune S, Deacon L & Kruger K 2015 Canine Enrichment. In: E. Weiss, H. Mohan-Gibbons, S. Zawistowski (Eds.) *Animal Behavior for Shelter Veterinarians and Staff*. Wiley Blackwell, Oxford, UK, pp160 – 171 [[here](#)]

Pullen A, Merrill R & Bradshaw J 2010 Preferences for toy types and presentations in kennel housed dogs. *Applied Animal Behaviour Science* 124 (3-4): 151 – 156 [[šeit](#)]

Wells D 2004 A review of environmental enrichment for kennelled dogs, *Canis familiaris*. *Applied Animal Behaviour Science* 85 (3-4): 307 – 317 [[šeit](#)]

Suņu labturības novērtējums un rādītāji

Nav vienoti pieņemta pamatīga labturības novērtējuma, kas būtu izstrādāts attiecībā uz vaislas suņiem. Turpinājumā minētajos resursos ir izklāstītas pieejas vai rādītāji, ko kompetentās iestādes var pielāgot, lai novērtētu suņu labturību.

Dzīves kvalitātes koncepcijas izmantošana attiecībā uz mājdzīvniekiem un dzīves kvalitātes novērtēšanas satvars

Yeates J & Main D 2009 Assessment of companion animal quality of life in veterinary practice and research *Journal of Small Animal Practice* 50 (6): 274 – 281 [[šeit](#)]

Dzīves kvalitātes novērtēšanas rīks izmantošanai attiecībā uz voljēros turētiem suņiem

Kiddie J & Collins L 2014 Development and validation of a quality of life assessment tool for use in kennelled dogs (*Canis familiaris*). *Applied Animal Behaviour Science* 158: 57 – 68 [[šeit](#)]

Uzvedības rādītāji, kas liecina par labturību

Stephen J & Ledger R 2005 An audit of behavioural indicators of poor welfare in kennelled dogs in the United Kingdom. *Journal of Applied Animal Welfare Science* 8(2): 79 – 95 [[šeit](#)]

Owczarczak-Garstecka S & Burman O 2016 Can Sleep and Resting Behaviours Be Used as Indicators of Welfare in Shelter Dogs (*Canis lupus familiaris*)? *PLoS ONE* 11(10): e0163620 [[šeit](#)]

Patversmes suņu labturības novērtēšanas rīks

Barnard S, Pedernera C, Candeloro L et al 2016 Development of a new welfare assessment protocol for practical application in long-term dog shelter. *Veterinary Record* 178(1): 18 [[šeit](#)]

Barnard S, Pedernera C, Velarde A et al 2014 Shelter Quality: Welfare Assessment Protocol for Shelter Dogs, pp50 [[šeit](#)]

Arena L, Wemelsfelder F, Messori S et al 2019 Development of a fixed list of terms for the Qualitative Behavioural Assessment of shelter dogs. PLoS ONE 14(10): e0212652 [[šeit](#)]

Mugenda L, Shreyer T & Croney C 2019 Refining canine welfare assessment in kennels: Evaluating the reliability of Field Instantaneous Dog Observation (FIDO) scoring. Applied Animal Behaviour Science 221: 104874 [[šeit](#)]

Stella J, Shreyer T, Ha J & Croney C 2019 Improving canine welfare in commercial breeding (CB) operations: evaluating rehoming candidates. Applied Animal Behaviour Science 220: 104861 [[šeit](#)]

Bauer A, Jordan M, Colon M et al 2017 Evaluating FIDO: Developing and pilot testing the Field Instantaneous Dog Observation tool. Pet Behaviour Science 4:1 – 15 [[šeit](#)]